

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОРОЛЕНКО ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту:

в. о. завідувача кафедри міжнародних
економічних відносин, доктор
економічних наук, доцент

_____ М. В. Савченко

«_____» _____ 2020 р.

**Експортний потенціал України та його реалізація у
торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітня програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

І. В. Хаджинов, професор кафедри
міжнародних економічних відносин,
доктор економічних наук

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2020

АНОТАЦІЯ

Короленко В. О. Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини. Освітня програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2020.

У роботі досліджено питання експортного потенціалу України в рамках торговельно-економічних відносин з країнами ЄС, наведено аналіз експортно-імпортних операцій між нашою державою і ЄС, розглянуто структуру європейських інвестицій в економіці України, а також представлено економіко-математичне моделювання і прогнозування експортного потенціалу України в рамках торговельно-економічних зв'язків з країнами-учасниками ЄС.

Основним науковим результатом дослідження є висвітлення проблем та перспектив розвитку співробітництва між Україною та країнами ЄС в умовах поглиблення українсько-європейських відносин та їх стратегічного вектору на довгострокову перспективу.

Ключові слова: експортний потенціал, євроінтеграція, торговельно-економічні відносини, експортно-імпортні операції, іноземні інвестиції.

78 с., 7 табл., 22 рис., бібліограф.: 50 найм.

Korolenko V. O. Export potential of Ukraine and its realization in trade and economic relations with EU countries. Specialty 292 International Economic Relations. Educational Program «International Economic Relations». Vasyl' Stus Donetsk National University. Vinnytsia, 2020.

The paper examines the issue of Ukraine's export potential in the framework of trade and economic relations with EU countries, presents an analysis of export-import operations between our country and the European Union, considers the structure of European investment in Ukraine's economy, besides the paper presents the economic and mathematical modeling and forecasting of Ukraine's export potential in the framework of trade and economic relations with EU member states.

The main scientific result of the study is to highlight the problems and prospects of cooperation between Ukraine and the EU countries in the conditions of deepening of Ukrainian-European relations and their strategic vector for the long term.

Keywords: export potential, European integration, trade and economic relations, export-import operations, foreign investments.

78 p., 7 tabl., 22 fig., bibliography: 50 items.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС В РОЗРІЗІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК НАДНАЦІОНАЛЬНОГО УТВОРЕННЯ	8
1.1 Передумови виникнення торговельно-економічних зв'язків між Україною та країнами-учасниками ЄС	8
1.2 Інституційна система та засади формування Європейського Союзу як наднаціонального утворення	13
1.3 Особливості та умови ведення торгівлі України з країнами- членами ЄС	17
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ-УЧАСНИЦЯМИ ЄС	21
2.1 Динаміка експортно-імпортних операцій між Україною і країнами ЄС	21
2.2 Структура європейських інвестицій в економіці України	30
2.3 Україна на європейському ринку транспортних послуг	36
2.4 Економіко-математичне моделювання експортного потенціалу України в рамках торговельно-економічних зв'язків з країнами-учасниками ЄС	43
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС	61
3.1 Прогнозування розвитку економіки України в розрізі торговельно-економічних відносин з країнами ЄС	61
3.2 Проблеми розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-членами ЄС	66
3.3 Перспективи розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-учасниками ЄС	71
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82

ВСТУП

Актуальність теми. Тривалий час Україна надавала пріоритет економічному співробітництву в рамках СНД. Однак загострення стосунків з Російською Федерацією, що пов'язано з посяганням на суверенітет нашої держави, веденням збройного конфлікту на сході України та анексією Криму призвело до переорієнтації зовнішньоекономічної діяльності України та поглибленням стосунків з європейським Союзом. Таким чином, на сьогодні євроінтеграція офіційно проголошена ключовим пріоритетом зовнішньої політики України. Для нашої держави – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій. Наразі Європейський Союз виступає ключовим партнером у торговельно-економічних відносинах України. Актуальність дослідження зумовлена поглибленням українсько-європейських відносин та їх стратегічним вектором на довгострокову перспективу.

Дослідженню окремих аспектів і особливостей торговельно-економічних відносин України та ЄС приділяли велику увагу багато зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема О. Яценко, К. Букріна, М. Пасмор, В. Гейць, Ю. Білик, А. Ключевська, І. Крупка, В. Мовчан, Д. Покришка, О. Шнипко. І. Бураковський, В. Гордієнко, А. Даниленко, Б. Дідковська, Д. Долгов, Т. Еванс, Т. Єфименко, В. Кулішов, О. Носова та інші. Незважаючи на значну кількість публікацій стосовно обраної тематики, науковцями недостатньо опрацьовані питання дослідження особливостей зовнішньоторговельних відносин України з ЄС у контексті ратифікації двосторонньої Угоди про асоціацію, а також все ще потребують ґрунтового дослідження ефекти для зовнішньої торгівлі України та ЄС, що становить значний науковий інтерес.

Метою даного дослідження є поглиблений аналіз та економіко-математичне моделювання експортного потенціалу України в рамках торговельно-економічних відносин з країнами ЄС, прогнозування майбутніх результатів співпраці, висвітлення проблем та перспектив розвитку

співробітництва між Україною та країнами ЄС в цілому та торговельно-економічних відносин зокрема.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- розглянути передумови виникнення торговельно-економічних зв'язків між Україною та країнами-учасниками ЄС;
- виділити основні риси української інтеграції в європейське середовище;
- ознайомитись з основними органами й інституціями Європейського Союзу;
- розкрити засади формування Європейського Союзу як наднаціонального утворення;
- виділити особливості та умови ведення торгівлі України з країнами-членами ЄС;
- проаналізувати динаміку експортно-імпортних операцій між Україною та ЄС за 2005-2019 роки;
- детально розглянути товарну та географічну структуру українського експорту до країн ЄС за 2019 рік;
- визначити рівень інвестиційної привабливості України для країн ЄС;
- проаналізувати динаміку прямих інвестицій з ЄС до України та навпаки за 2010-2019 роки;
- дослідити місце України на європейському ринку транспортних послуг;
- виконати економіко-математичне моделювання експортного потенціалу України в рамках торговельно-економічних відносин з країнами ЄС;
- здійснити прогнозування майбутніх результатів торговельно-економічних відносин на найближчі 3 роки;
- сформулювати проблеми і перспективи розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами ЄС.

Об'єкт дослідження – процес співробітництва між Україною і Європейським Союзом на сучасному етапі розвитку взаємовідносин.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади дослідження проблем і перспектив розвитку співробітництва між Україною і Європейським Союзом.

Інформаційна база дослідження представлена науковими роботами вітчизняних та зарубіжних авторів, електронними виданнями, науковими журналами, урядовими порталами та даними державних і міжнародних організацій.

Основні методи дослідження:

- наукова абстракція (метод використовувався для формулювання основних понять);
- спостереження, порівняння та аналіз (перелічені методи застосовувались для дослідження динаміки розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами ЄС);
- статистичний (дозволив проаналізувати статистичні дані);
- графічного зображення даних (метод використовувався для більш наочного зображення структурних змін співробітництва між Україною та ЄС);
- метод економіко-математичного моделювання та прогнозування (дозволив виконати прогноз майбутніх результатів торговельно-економічних відносин України та ЄС на найближчі 3 роки);
- узагальнення (метод застосовувався для виділення основних проблем і перспектив розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами ЄС).

Теоретичне та практичне значення мають результати аналізу динаміки експортно-імпортних операцій та інвестицій між Україною та ЄС, результати кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу на експорт товарів України до країн ЄС, а також результати можна використовувати для подальшої наукової роботи (як основа для більш глибоких наукових досліджень). Крім того, наведені графічні матеріали будуть корисними у навчальному процесі для викладачів та

студентів (статистична інформація, порівняльні таблиці, структурованість інформації та інше).

Наукові результати дослідження:

1. Здійснено аналіз географічної та товарної структури експорту товарів та послуг з України до країн ЄС, виділено головні проблеми українського експорту та сформовано подальші рекомендації стосовно експортної стратегії України для підвищення конкурентоспроможності на європейському ринку.

2. Проведено дослідження інвестиційної привабливості України для європейських партнерів, виділено основні переваги та недоліки ведення бізнесу на території України.

3. Здійснено економіко-математичне моделювання експортного потенціалу України в рамках торговельно-економічних зв'язків з країнами ЄС та здійснено подальше прогнозування отриманих результатів.

Результати дипломної роботи, окремі її аспекти та одержані узагальнення і висновки були висвітлені в статті та оприлюднені в науковому фаховому виданні в галузі економічних наук «Галицький економічний вісник», який видає Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Бібліографічний опис статті: Шкурат М., Короленко В. Диверсифікація джерел газопостачання як аспект енергетичної безпеки України. Галицький економічний вісник. 2020. Том 64. № 3. С. 217-224.

Також результати роботи апробовано на XX Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (24-25 листопада 2020 р., м. Вінниця).

Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків. Список використаних джерел нараховує 50 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС В РОЗРІЗІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК НАДНАЦІОНАЛЬНОГО УТВОРЕННЯ

1.1 Передумови виникнення торговельно-економічних зв'язків між Україною та країнами-учасниками ЄС

Україна є однією із засновниць Співдружності Незалежних Держав і розвивала співробітництво з державами СНД на основі Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 року. Україна надавала пріоритет економічному співробітництву в рамках СНД. Однією з основних задач, яка вирішувалась в рамках СНД, було збереження та розвиток тісних економічних зв'язків між державами-учасниками СНД. Основоположними документами з економічних питань в рамках Співдружності є Договір про створення Економічного союзу (в 1994 році між Україною і державами Економічного союзу підписано Угоду про приєднання України до Економічного Союзу на правах асоційованого члена) та Угода про створення зони вільної торгівлі (Україною Угоду підписано в 1999 році) [1].

Ключове значення у взаємних економічних відносинах держави-учасниці СНД надавали створенню зони вільної торгівлі на просторах СНД з урахуванням інтересів всіх партнерів Співдружності. Як зазначено в документах СНД, пріоритетними завданнями в галузі економічного співробітництва є [1]:

- активізація інтеграційних форм – виробничої кооперації, інвестиційної діяльності, створення спільних підприємств та фінансових структур;
- скорочення застосування тарифних та нетарифних бар'єрів, поетапна відміна вилучень із зони вільної торгівлі;
- застосування принципу стягнення непрямих податків за принципом «країни призначення»;
- незастосування захисних та антидемпінгових заходів у взаємній торгівлі;

- взаємодія у забезпеченні зняття обмежень та дискримінаційних заходів, що застосовують треті країни до держав Співдружності;
- формування та реалізація галузевих програм, направлених на ефективне використання ресурсів та інші.

Однак анексія Криму Російською Федерацією у 2014 році та початок бойових дій на сході України поставив під загрозу співробітництво України в рамках СНД. Відтак, 16 грудня 2015 року президент Російської Федерації Володимир Путін підписав указ про призупинення з 1 січня 2016 року дії договору про зону вільної торгівлі щодо України «у зв'язку з винятковими обставинами, що стосуються інтересів і економічної безпеки Російської Федерації і вимагають вживання невідкладних заходів». Указ набрав чинності з дня його підписання. У відповідь, 2 січня 2016 року, Україна ввела в дію постанову Кабінету міністрів України від 30 грудня 2015 року, яким на рік скасувала торгові преференції щодо товарів з Росії. Тож наразі ЗВТ діє між Україною та Білоруссю, Казахстаном, Вірменією, Киргизстаном, Молдовою та Таджикистаном [2].

На тлі цих політично-економічних подій відбувається поглиблення відносин з Європейським Союзом. Хоча Двосторонні стосунки між Україною та Європейським Союзом були започатковані ще після здобуття Україною незалежності. Європейські Спільноти 2 грудня 1991 року у своїй Декларації щодо України відзначили демократичний характер референдуму, визнали її незалежність та суверенітет і закликали підтримувати відкритий та конструктивний діалог [2].

Головним нормативним документом, що становить основу сучасної співпраці України з ЄС і визначає її зміст та структуру, є Угода про партнерство і співробітництво, яка була підписана 14 червня 1994 року і знаменувала собою новий етап розвитку відносин між Україною та ЄС. Вона була спрямована на розвиток економічного співробітництва і політичного діалогу між Україною та ЄС [3].

Відтак 9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. Відповідно до домовленостей, досягнутих в ході Паризького саміту Україна-ЄС, у 2009 року сторонами був розроблений та схвалений Порядок денний асоціації, який замінив План дій Україна – ЄС та поставив собі за мету слугувати орієнтиром для проведення реформ в Україні у процесі підготовки імплементації майбутньої Угоди про асоціацію. Політичну частину Угоди про асоціацію було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину — 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. З 1 листопада 2014 року здійснювалося її тимчасове застосування [3].

Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції [1].

Європейський вибір України – це шлях наближення до стандартів демократії, громадянського суспільства, верховенства права та забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Метою стратегії економічного і соціального розвитку України є створення відповідних умов для її вступу до Європейського Союзу [1].

На сьогодні Україна вже виконала низку політичних критеріїв, до них слід віднести: закріплення в Конституції України гарантій захисту політичних, економічних та соціальних прав. Конституція встановила демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, що створюють умови для нормального функціонування державних установ; ратифіковано низку міжнародних нормативних актів; схвалено низку нових законів, що стосуються вдосконалення виборчого процесу; ухвалено Закон України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини» тощо.

Група економічних критеріїв має дві складові – існування діючої ринкової економіки та спроможність впоратись з ринковими силами і тиском конкурентного середовища в межах Європейського Союзу [4].

Стан виконання економічного критерію в Україні має наступний вигляд: поступово підвищується рівень продуктивності виробництва та розширюється база економічного зростання; Україна отримала від ЄС та США статус країни з ринковою економікою; внесено зміни до відповідних законів України з метою приведення законодавства у відповідність до законодавства ЄС; у сфері фінансових послуг Національним банком України прийнято постанови з метою вдосконалення процесу аудиту та нагляду у банківському секторі; схвалено відповідне законодавство щодо врегулювання ринків цінних паперів тощо.

Таким чином, можна виділити основні риси української інтеграції в європейське середовище [5]:

- шлях стрімкого розвитку економіки;
- подолання бар'єру технічної відсталості;
- залучення прямих іноземних інвестицій;
- залучення новітніх технологій та інновацій;
- створення нових робочих місць;
- вихід вітчизняних підприємств на світові ринки;
- демократизація суспільства, захист прав і свобод громадян;
- публічність влади, прозорість політичної системи;
- введення європейських стандартів якості життя населення;
- розширення можливостей обміну технологіями в межах ЄС;
- ліквідація тіньової економіки та монополізації секторів економіки;
- новий імпульс для розвитку регіонів.

Пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, як визначено на Копенгагенському саміті Європейської Ради у червні 1993 року, є адаптація законодавства України до законодавства Євросоюзу, гармонізація цього законодавства з міжнародним правом. Крім того, Україна ратифікувала Громадянську конвенцію ООН проти корупції і приєдналась до

створеної Радою Європи Групи держав проти корупції (GRECO). Це єдина міжнародна організація по моніторингу антикорупційних стандартів, в склад якої входять 49 держав. Однак, Україні досі не вдалося створити міцне законодавче підґрунтя для забезпечення боротьби з корупцією [6].

На п'ятому році війни з РФ Україна нарешті поставила питання про вихід із ключового інтеграційного об'єднання на пострадянському просторі – Співдружності незалежних держав.

Очевидно, головною причиною рішення про вихід з СНД є порушення усіх основоположних принципів співпраці. Більше того, Росія на ідеологічному рівні у посланнях свого президента та статтях його ідеологів займає позицію ворожості до інших держав та ізоляціонізму [7].

У 2019 році Кабінет міністрів України за ініціативи Мінекономрозвитку ухвалив рішення про припинення для України дії Угоди про співробітництво в галузі зовнішньоекономічної діяльності, що передбачала спільну координацію політики країн СНД та співпрацю щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності із третіми країнами та міжнародними організаціями.

Угода також визначала необхідність проведення консультацій між країнами СНД щодо встановлення контактів і проведення переговорів про членство в інших міжнародних економічних і фінансових організаціях.

Однак Україна на сьогодні має низку пріоритетних зобов'язань у сфері міжнародної торгівлі як член Світової організації торгівлі (СОТ), а також в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, і низка положень Угоди про співробітництво в галузі зовнішньоекономічної діяльності в рамках СНД суперечить цим зобов'язанням. Для подолання цієї суперечності дія зазначеної Угоди припинена для України [8].

1.2 Інституційна система та засади формування Європейського Союзу як наднаціонального утворення

Європейський Союз побудований за інституційною системою, яка є винятковою в світі. Інституції Європейського Союзу – органи Європейського союзу, які представляють і забезпечують загальні для всіх країн-членів інтереси. На даний момент по всіх домовленостях, що пов'язують усі країни-члени на загальних положеннях, сформовані сім головних керівних органів ЄС, до яких належать [9]:

– **Європейська Рада** – регулярні зібрання глав держав ЄС. Раду скликають 4 рази на рік з метою визначення порядку денного Союзу і спонукати подальшу інтеграцію. Президент Ради є відповідальним за розвиток вищого політичного органу ЄС.

– **Парламент Європейського Союзу** – зібрання з 751 депутата, що безпосередньо обираються громадянами країн-членів ЄС строком на п'ять років. Голова Європарламенту обирається на два з половиною роки. Депутати Європарламенту вивчають законопроекти і затверджують бюджет. Вони приймають спільні рішення з Радою Міністрів з конкретних питань.

– **Рада Європейського Союзу** – основний орган ухвалення рішень, який збирається на рівні міністрів національних урядів, і його склад міняється залежно від обговорюваних питань: Рада міністрів закордонних справ, Рада міністрів економіки тощо. В рамках Ради представники урядів держав-членів обговорюють законодавчі акти ЄС і приймають або відкидають їх шляхом голосування.

– **Комісія Європейського Союзу** – виконавчий орган Європейського Союзу, що складається з 28 членів (рахуючи президента), які призначаються на п'ять років національними урядами, але повністю незалежні у виконанні своїх обов'язків. Склад Комісії затверджується Європейським Парламентом. Кожен член Комісії відповідає за певну сферу політики ЄС і очолює відповідний Генеральний Директорат.

– *Суд Європейського Союзу* – судовий орган ЄС вищої інстанції, регулюючий розбіжності: між державами-членами ЄС; між державами-членами ЄС і самим Європейським Союзом; між інститутами ЄС; між ЄС і фізичними або юридичними особами.

– *Європейський суд аудиторів* – орган Європейського Союзу, створений з метою проведення аудиторської перевірки бюджету ЄС і його інститутів.

– *Європейський центральний банк* – визначає валютну політику країн ЄС; встановлює ключові процентні ставки; управляє офіційними резервами Європейської системи Центральних Банків (ESCB), головним завданням якої є підтримка стабільності цін; має право санкціонувати емісію банкнот в межах валютного союзу.

Угодою про асоціацію між Україною та ЄС передбачено створення спільних органів, зокрема Ради асоціації, Комітету асоціації, підкомітетів, Парламентського комітету асоціації та Платформи громадянського суспільства. Крім того, політичний діалог та діалог з питань політики на найвищому рівні між сторонами відбувається на рівні самітів за участі Президента України та керівництва Європейського Союзу [10].

Рада асоціації здійснює моніторинг та контроль виконання Угоди та періодично переглядає функціонування Угоди у світлі її цілей. Також, Рада асоціації може розглядати важливі питання, що виникають в рамках цієї Угоди, та будь-які інші двосторонні або міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес. Комітет асоціації надає допомогу Раді асоціації під час виконання нею своїх обов'язків, складається з представників сторін, головним чином, на рівні вищих посадових осіб.

Засади формування Європейського Союзу як наднаціонального утворення закладалися в результаті послідовного розвитку процесу інтеграції країн Західної Європи на кожному з п'яти етапів утворення ЄС як засіб зміцнення миру та стабільності на континенті, аби унеможливити саму думку про війну між європейськими націями [10].

Першим етапом вважається травень 1950 року, коли в Парижі міністром закордонних справ Франції Робертом Шуманом було запропоновано новий план часткової економічної інтеграції (ідея була висунута Жаном Моне). Ця пропозиція увійшла в історію під назвою «план Шумана», який було реалізовано через підписання 18 квітня 1951 року Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС). До складу цієї організації увійшло шість країн: Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Ця «європейська шістка» стала в подальшому своєрідним локомотивом європейської інтеграції і цілком заслужено вважається початком реальної економічної та політичної інтеграції Європи [11].

Другим етапом інтеграції було підписання 25 березня 1957 року Римської угоди про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергетики – Євроатома. Угода вступила в дію з 1 січня 1958 року. Було також підписано Конвенцію про спільні для трьох Співтовариств інституцій, ними були: Парламентська асамблея (Європейський Парламент) та Європейський Суд. Метою Римської угоди було створення спільного ринку шляхом усунення перешкод для вільного руху капіталів, робочої сили, товарів та послуг; розробка спільної зовнішньої, торговельної, аграрної, транспортної політики та політики в галузі рибальства; узгодження економічної та соціальної політики, а також співпраця в галузі ядерних досліджень з мирними цілями [12].

Наприкінці 1969 року завершується формування спільного ринку (третього етапу інтеграції) ЄЕС. Первісні цілі ЄЕС, визначені Римським договором 1957 року були досягнуті. З'явилася необхідність визначення подальших завдань для розвитку європейської інтеграції. Тому у червні 1985 року Європейською Комісією була представлена «Біла книга» у справі внутрішнього ринку. Цей документ став основою для Єдиного Європейського Акту (ЄЄА), підписаного в лютому 1986 року, який модифікував Римські Договори і подав програму переходу до 1993 року до єдиного внутрішнього ринку, який базуватиметься на

4 свободах вільний рух товарів; вільний рух осіб; вільний рух капіталу; вільний рух послуг [13].

Поглиблення і розширення інтеграційних процесів, яке відбулося на четвертому етапі, було обумовлено передусім високими темпами економічної інтеграції, внаслідок яких національні уряди не могли і далі гальмувати просування об'єднавчих процесів на якісно новий рівень, що призвело до проведення спільної соціальної політики. У цілому цей етап пов'язаний із прийняттям Маастрихтського договору про Європейський Союз 7 лютого 1992 року. Договір набув чинності 1 листопада 1993 року. Він визначив так звані «три колони» ЄС [14]:

- «перша колона» – Європейські Співтовариства: ЄСВС, Євроатом та Європейське Співтовариство, яке є серцевиною та каркасом процесу інтеграції і за своїми властивостями становить «наднаціональний феномен»;

- «друга колона» – спільна зовнішня та безпекова політика;

- «третя колона» – співробітництво у сферах юстиції та внутрішніх справ.

В економічному сенсі прийняття Маастрихтського договору визначило курс на завершення формування єдиного внутрішнього ринку та перехід до реалізації ідеї економічного та валютного союзу (п'ятий – найвищий рівень економічної інтеграції).

На сьогоднішній день Європейський Союз нараховує 27 держав-членів. Країни, що входять до його складу, заснували спільні інституції, яким було делеговано частину їхніх суверенних повноважень, завдяки чому стало можливо демократично приймати рішення з конкретних питань, які становлять спільний інтерес, на європейському рівні. Європейський Союз створив спільну валюту, динамічний спільний ринок, в якому товари, послуги, робоча сила і капітал пересуваються вільно [14].

1.3 Особливості та умови ведення торгівлі України з країнами-членами ЄС

Нові можливості стабілізувати, диверсифікувати та розвинути економіку країни відкрила Угода про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС. Тимчасове застосування економічної частини Розділу IV Угоди про асоціацію (що охоплює Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі) розпочалося ще 23 квітня 2014 року в односторонньому порядку, тобто Україна мала право використовувати квоти на безмитний експорт продукції до ЄС, в свою чергу країни ЄС постачали продукцію в Україну на загальних умовах. Лише з січня 2016 року Угода почала діяти у двосторонньому порядку [15].

Переваги створення ЗВТ між Україною та Європейським Союзом [15]:

- зниження митних бар'єрів через скасування понад 98% мит з обох боків: товари та послуги, що імпортуються з Єдиного ринку ЄС здешевлюються завдяки усуненню митних тарифів; вітчизняні товари не обкладаються митом під час ввезення до ЄС;
- запровадження стандартів та вимог Європейського Союзу: зростання якості товарів на внутрішньому ринку підвищує глобальну конкурентоспроможність української продукції – це дає можливість збільшувати обсяги експорту не лише до ЄС, але і до інших країн світу;
- вирівнювання умов ведення бізнесу між Україною та ЄС через гармонізацію законодавства: конкуренція у зближених правових середовищах між українським бізнесом та бізнесом ЄС; зміни у функціях та роботі деяких регуляторних органів України для наближення до стандартів регулювання ЄС;
- використання нових інструментів знаходження партнерів – Європейська мережа підприємств (EEN);
- використання інструментів і механізмів ЄС для розвитку малого та середнього бізнесу (COSME);
- спрощення залучення технологічних та інноваційних рішень з країн Європейського Союзу;

– надання безмитних квот (TRQ) на ввезення продукції до ЄС – за окремими позиціями.

Однак в реаліях угода про асоціацію для українських підприємців лише розширює можливості, а не ліквідує бар'єри для вільного руху товарів, послуг та капіталу. До певної міри вона дуже асиметрична, оскільки європейські підприємства автоматично отримали доступ до українського ринку, натомість українські компанії мають пройти досить затратний і тривалий шлях модернізації і адаптації, щоб мати можливість вийти на єдиний європейський ринок.

До того ж ЄС зберіг кілька ефективних механізмів захисту від напливу українських товарів: квоти, мита і фізична обмеженість пропускних пунктів. Додатково одним з ключових принципів функціонування ПВЗВТ є дотримання українським бізнесом стандартів та правил, що передбачені сукупністю нормативно-правових актів та інформаційно-рекомендаційних документів, що ухвалюються на рівні європейських інституцій [16].

В ЄС документи такого характеру в більшості випадків автоматично поширюються на країни, що належать до союзу. Натомість Україні, щоб не «випадати» з правового поля, необхідно постійно здійснювати моніторинг правотворчої діяльності європейських інституцій і самостійно впроваджувати ці зміни. Це значною мірою уповільнює процес інституціональної адаптації до єдиного економічного простору ЄС і ускладнює процес функціонування в ньому.

Проте специфіка європейського економічного простору полягає в тому, що він ґрунтується здебільшого на нормах і правилах, які частково уніфікують (здебільшого регуляції та митні аспекти), частково гармонізують (податкове законодавство, пільги та інструменти державної підтримки бізнесу) правила ведення бізнесу на території всього ЄС. Тобто підприємство, яке зареєстроване в одній з країн ЄС і виконує всі національні вимоги для ведення господарської діяльності у вибраній галузі, автоматично може вільно провадити таку діяльність також у кожній іншій країні, що належить до ЄС.

Водночас кожна країна має значний простір для впровадження певних індивідуальних умов для здійснення господарської діяльності, а також характеризується власною специфікою, яка може як покращувати, так і погіршувати привабливість її підприємницького середовища порівняно з іншими членами ЄС. Ключові відмінності полягають [16]:

- в економічних параметрах (обсяг та структура ринку, галузеві пропорції, доступність кадрів, розвиненості фінансової системи тощо);
- у рівні фіскального навантаження (кожна держава самостійно визначає ставки прямих податків, натомість система непрямих податків гармонізована, митні збори і платежі практично повністю уніфіковані);
- у рівні державної підтримки і допомоги (зазвичай залежить від пріоритетів державної політики конкретної країни та рівня економічного розвитку держави і її окремих регіонів).

Названі чинники досить сильно впливають на привабливість для бізнесу конкретних європейських держав навіть при тому, що загальні правила здійснення господарської діяльності фактично однакові в усіх членів ЄС. Тому український бізнес досить обережно виходить на європейський ринок, сконцентрувавшись на дослідженні східних членів ЄС, які географічно та ментально близькі для України. Зумовлено це не лише проблемами технічної адаптації до європейських стандартів, але також і браком інформації про можливості та проблеми кожної конкретної країни-учасниці Європейського Союзу.

Висновки до розділу 1

Анексія Криму Російською Федерацією у 2014 році та початок бойових дій на сході України поставив під загрозу співробітництво України в рамках СНД. На тлі цих політично-економічних подій відбувається поглиблення відносин з Європейським Союзом. Хоча Двосторонні стосунки між Україною та Європейським Союзом були започатковані ще після здобуття Україною

незалежності. Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Метою стратегії економічного і соціального розвитку України є створення відповідних умов для її вступу до Європейського Союзу. На сьогодні Україна вже виконала низку політичних критеріїв, до них слід віднести: закріплення в Конституції України гарантій захисту політичних, економічних та соціальних прав.

Угода про асоціацію для українських підприємців лише розширює можливості, а не ліквідує бар'єри для вільного руху товарів, послуг та капіталу. До певної міри вона дуже асиметрична, оскільки європейські підприємства автоматично отримали доступ до українського ринку, натомість українські компанії мають пройти досить затратний і тривалий шлях модернізації і адаптації, щоб мати можливість вийти на єдиний європейський ринок. Також ЄС зберіг кілька ефективних механізмів захисту від напливу українських товарів: квоти, мита і фізична обмеженість пропускних пунктів.

Угодою про асоціацію між Україною та ЄС передбачено створення спільних органів, зокрема Ради асоціації, Комітету асоціації, підкомітетів, Парламентського комітету асоціації та Платформи громадянського суспільства. Крім того, політичний діалог та діалог з питань політики на найвищому рівні між сторонами відбувається на рівні самітів за участі Президента України та керівництва Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ-УЧАСНИЦЯМИ ЄС

2.1 Динаміка експортно-імпортних операцій між Україною і країнами ЄС

На тлі загострення політично-економічних відносин з Російською Федерацією та ускладнення ведення зовнішньоекономічної діяльності в межах зони вільної торгівлі країн-учасниць СНД відбувається поглиблення відносин з Європейським Союзом, які набувають для нашої країни дедалі більшого геополітичного значення. Відбувається постійне нарощування обсягів зовнішньоторговельного обороту України з ЄС. Аналіз динаміки експортно-імпортних операцій між Україною та ЄС за останні 15 років дозволяє говорити про зростаючу тенденцію до поглиблення двосторонніх торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом (рис. 2.1).

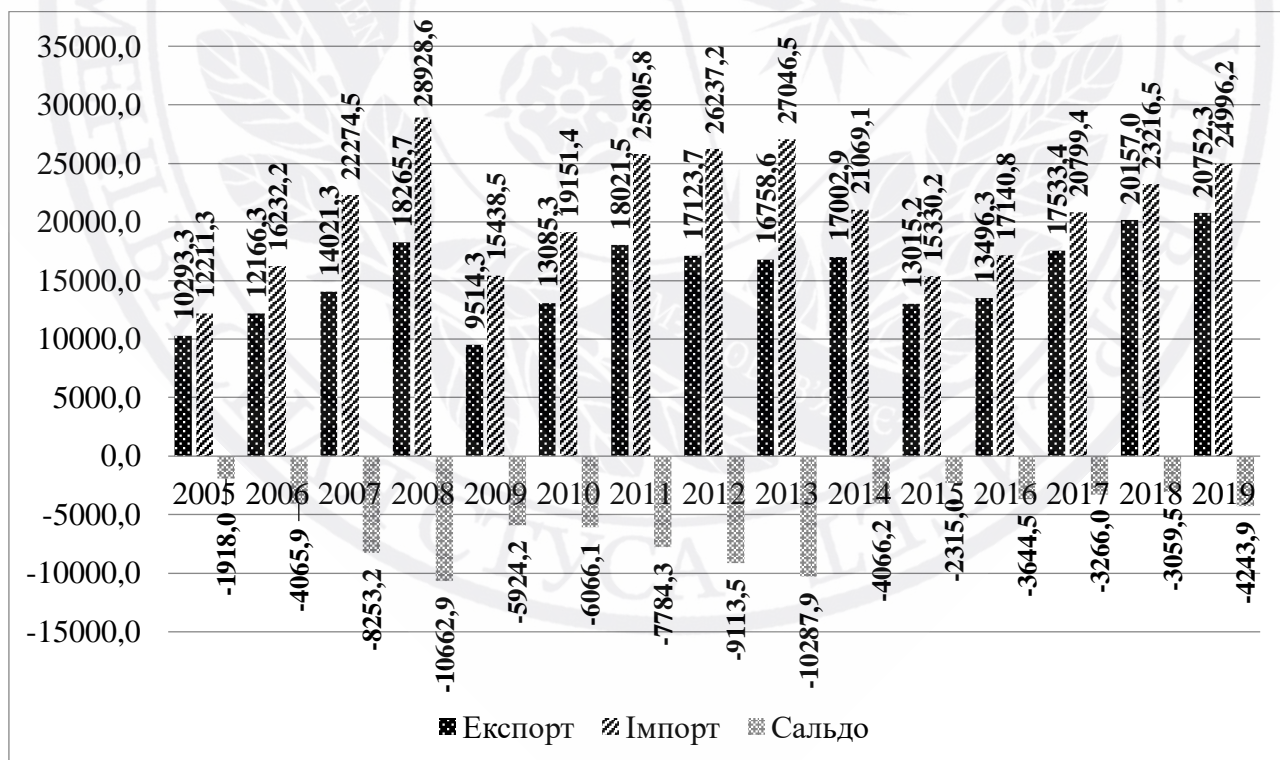

Рисунок 2.1 – Динаміка експортно-імпортних операцій між Україною та ЄС за 2005-2019 роки, млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Однак за даними Державної служби статистики України у 2009 та 2015 роках спостерігаються різкі спади обороту зовнішньої торгівлі. Відтерміновані наслідки світової економічної кризи 2008 року наклали свій відбиток на економіку України в 2009 році, коли експорт до країн ЄС зменшився майже вдвічі від попереднього року. Надалі тенденція знову зростаюча до 2014 року, коли відбулася агресія з боку Російської Федерації у вигляді анексії Криму та початку збройного конфлікту на сході України. Відтак у 2015 році обсяг торгівлі до ЄС зменшився майже на 25% від попереднього року. В подальшому спостерігається тенденція до нарощування обсягів торгівлі між нашою державою та країнами-членами ЄС [17].

Детальніше показники зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Європейським Союзом подані в таблиці 2.1. Варто зазначити, що починаючи з 2014 року всі дані в роботі вказані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Таблиця 2.1 – Динаміка зовнішньої торгівлі товарами між Україною та ЄС за 2008-2018 роки, млн. дол. США

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо
1	2	3	4
2005	10293,3	12211,3	-1918,0
2006	12166,3	16232,2	-4065,9
2007	14021,3	22274,5	-8253,2
2008	18265,7	28928,6	-10662,9
2009	9514,3	15438,5	-5924,2
2010	13085,3	19151,4	-6066,1
2011	18021,5	25805,8	-7784,3
2012	17123,7	26237,2	-9113,5
2013	16758,6	27046,5	-10287,9
2014	17002,9	21069,1	-4066,2
2015	13015,2	15330,2	-2315,0
2016	13496,3	17140,8	-3644,5
2017	17533,4	20799,4	-3266,0
2018	20157,0	23216,5	-3059,5
2019	20752,3	24996,2	-4243,9

Джерело: складено автором на основі [17]

Показники українського експорту невинно зростають та імпорту з ЄС поступово зменшуються, при цьому скорочується від'ємне сальдо зовнішньоторгового обороту.

Варто зазначити, що у кризові періоди (2008-2009 роки та 2014-2015 роки) значно зменшився обсяг зовнішньої торгівлі не тільки з ЄС, а й в цілому. Ці періоди відзначились для України важким фінансовим становищем та застоєм у виробництві, важкою політичною ситуацією та тривалою нестабільністю усіх сфер життя країни.

За даними Державної служби статистики України експорт товарів з України до ЄС за останні 15 років збільшився удвічі (для порівняння у 2005 році обсяг українського експорту до ЄС становив 10293,3 мільйонів доларів США, а вже у 2019 році сягнув свого рекордного максимуму за досліджений період в розмірі 20752,3 мільйонів доларів США).

Таких результатів вдалося досягти шляхом плідної співпраці української та європейської сторони шляхом відкриття кордонів, безмитного доступу до одного з найпотужнішого ринку світу для більшості української продукції, рівних умов конкуренції та нарощування обсягів експорту до ЄС, можливості кооперації виробництва з європейськими підприємствами, підвищення попиту на вітчизняну продукцію, в тому числі на ринках третіх країн, у зв'язку із впровадження європейських стандартів.

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України частка країн ЄС в загальному експорті українських товарів за 2019 рік склала 42%. У 2018 році даний показник становив 40,3%, що свідчить про щорічне зростання частки країн-учасниць ЄС в географічній структурі зовнішньої торгівлі України. Європейський Союз займає першу сходинку за обсягом українського експорту, тобто ЄС для України є ключовим стратегічним партнером зовнішньої торгівлі товарами і послугами [18].

Аналіз товарної структури експортно-імпортних операцій засвідчує, що в українському експорті товарів до ЄС переважає продукція агропромислового

комплексу, металургійного комплексу, машинобудування, хімічної промисловості та мінеральні продукти.

Товарна структура експорту України до ЄС переважно складається із сировини й напівфабрикатів, що свідчить про досі не подоланий спадок минулого, а не є наслідком Угоди про асоціацію або переорієнтації нашої економіки на ринки Євросоюзу. Утім, завдяки економічній інтеграції з ЄС дедалі виразнішою стає тенденція до нарощування експорту готових товарів на тлі зменшення продажу сировини та напівфабрикатів [18]. Таблиця 2.2 відображає товарну структуру українського експорту та імпорту за 2019 рік до країн Європейського Союзу.

Таблиця 2.2 – Товарна структура українського експорту до країн ЄС за 2018 рік

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт		Імпорт	
	тис. дол. США	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до загального обсягу
1	2	3	4	5
Усього	20752263,0	100,0	24996157,5	100,0
у тому числі				
Продукти рослинного походження	4480044,4	21,6	579986,8	2,3
з них зернові культури	2628520,4	12,7	117688,5	0,5
Готові харчові продукти	943107,3	4,5	1683962,5	6,7
Мінеральні продукти	2697635,9	13,0	2784144,8	11,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей	559879,7	2,7	4384673,2	17,5
Недорогоцінні метали та вироби з них	3796718,3	18,3	1325238,7	5,3
з них чорні метали	3145618,8	15,2	339904,9	1,4
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	2825048,7	13,6	5435945,3	21,7
з них реактори ядерні, котли, машини	516374,9	2,5	3334907,5	13,3
електричні машини	2308673,8	11,1	2101037,8	8,4
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	203422,1	1,0	3366689,5	13,5
з них засоби наземного транспорту, крім залізничного	44365,8	0,2	3254601,9	13,0
Інші товари	5246406,5	25,3	5435516,8	21,7

Джерело: складено автором на основі [17]

За даними Державної служби статистики України, від'ємним сальдо торгівлі з Євросоюзом роблять газ, нафта, автомобілі та фармацевтична продукція.

Товарна структура імпорту з країн ЄС до України представлена в основному готовими харчовими продуктами, мінеральними продуктами, продукцією хімічної та пов'язаних з нею галузей, продукцією машинобудівної галузі (з них реактори ядерні, котли, машини становлять 13,3% від загального імпорту з ЄС, електричні машини 8,4% відповідно) та засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (з них засоби наземного транспорту, крім залізничного становлять 13% від загального імпорту з ЄС).

Підписана Угода про ПВЗВТ між Україною та Європейським Союзом приносить свої позитивні результати для обох сторін. Про це свідчать показники двостороннього обігу товарами АПК, які поступово, але впевнено зростають. У металургійній чи хімічній галузі готовій українській продукції з вищою доданою вартістю легше просуватися на європейському ринку, ніж напівфабрикатам із нижчою доданою вартістю [19].

Найбільше товарів торік українські підприємства експортували до Польщі – 15,9% від загального обсягу експорту до європейських країн. Наступними за вагомістю пунктами призначення стали Італія (11,7%) та Німеччина (11,5%). Також до найбільших європейських покупців українських товарів, на яких припадає майже дві третини від загального експорту до ЄС, увійшли Іспанія, Угорщина, Франція та Нідерланди (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС у 2019 році, тис. дол. США

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до загального обсягу	
1	2	3	4	5	6
Усього	20752263,0	100,0	24996157,5	100,0	-4243894,5
Іспанія	1500801,3	7,2	844204,8	3,4	656596,5
Італія	2418878,1	11,7	2074744,4	8,3	344133,7

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6
Нідерланди	1848433,2	8,9	765046,2	3,1	1083387,0
Німеччина	2383393,7	11,5	5991518,9	24,0	-3608125,2
Польща	3296538,7	15,9	4102572,3	16,4	-806033,6
Угорщина	1562810,3	7,5	1241628,8	5,0	321181,5
Франція	596492,4	2,9	1652790,6	6,6	-1056298,2
Інші країни ЄС	7144915,3	34,4	8323651,5	33,3	-1178736,2

Джерело: складено автором на основі [17]

Доволі прикро, що Україна порівняно мало експортує до Великобританії, Чехії та скандинавських країн. Жодна з цих держав не увійшла до десятки найпопулярніших напрямків, хоча це платоспроможні ринки.

Частково ситуацію можна пояснити логістичними витратами, проте відносно близька до нас Австрія теж має невелику вагу в структурі українського експорту. Тому пояснити це можна лише якістю товарів, яка не відповідає потребам цих ринків [20].

Беззаперечним лідером серед країн ЄС, які постачають товари до України, є Німеччина. Завдяки продажу газу і нафтопродуктів, товарів для ядерної енергетики, автомобілів, фармацевтичної та хімічної продукції ця країна забезпечує 24% від загального обсягу імпорту з європейських країн до України.

Загалом торік Німеччина поставила до України товарів майже на 6 млрд. дол. США. Наступними за потужністю експортерами в Україну є Польща (16,4%), Італія (8,3%) та Франція (6,6%), які потрапляють до категорії найвагоміших експортерів до України з країн ЄС завдяки автомобілям, фармацевтичній та нафтогазовій продукції.

На відміну від товарів, зовнішня торгівля послугами приносить Україні позитивне сальдо. Станом на 2019 рік обсяг експорту українських послуг у країни-члени ЄС становив 4,3 млрд. дол. США (зростання на 7,7% від попереднього року). У той самий час обсяг імпорту послуг з ЄС становив 3,6 млрд. дол. США (зростання на 6,2% від попереднього року). Позитивне сальдо становило 724,2 млн. дол. США. Динаміка торгівлі послугами між Україною та ЄС за 2010-2019 роки подана на рис. 2.2.

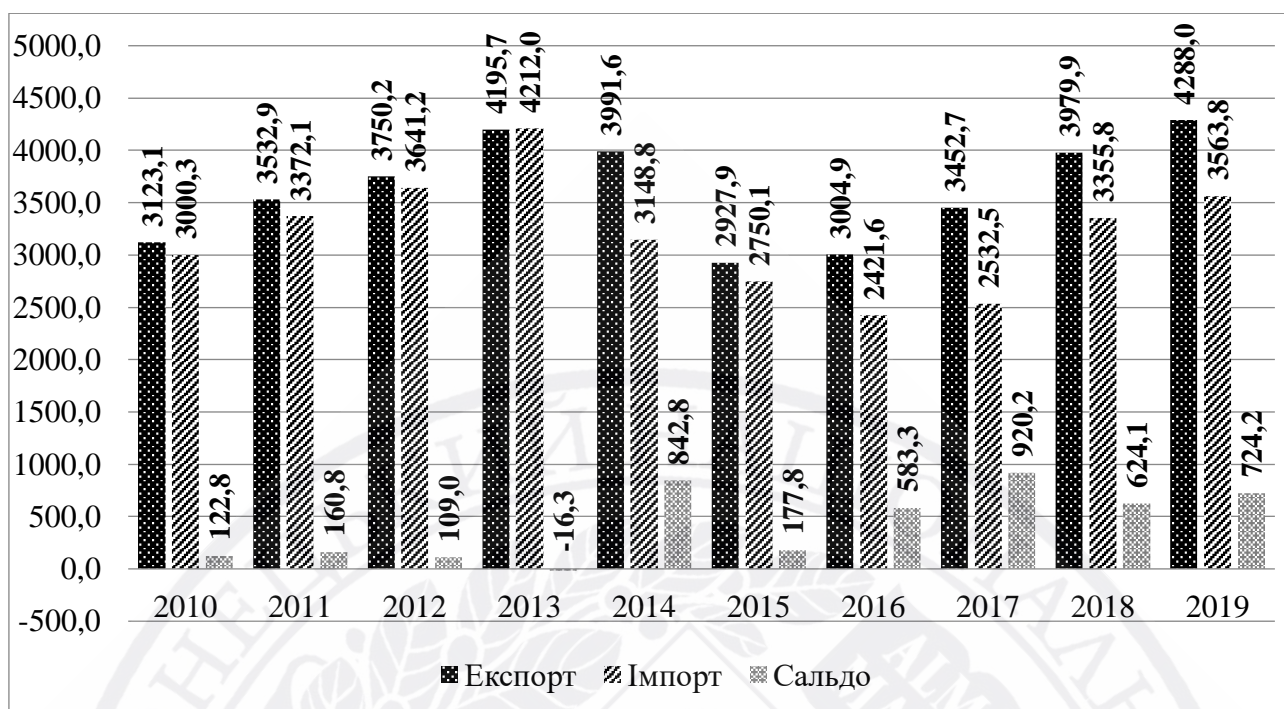

Рисунок 2.2 – Динаміка торгівлі послугами між Україною та ЄС
за 2010-2019 роки, млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Експорт послуг з України до європейських країн представлений транспортними послугами (30,9% від загального обсягу експорту послуг до країн ЄС), послугами з переробки матеріальних ресурсів (24,5%), послугами у сфері телекомунікації, комп'ютерними та інформаційними послугами (23,1%) та діловими послугами (13,3%) [17].

Імпорт послуг в Україну з європейських країн представлений транспортними послугами (24,8% від загального обсягу імпорту послуг з країн ЄС), діловими послугами (22%), послугами, що пов'язані з подорожами (15,8%), роялті та іншими послугами, пов'язаними з використанням інтелектуальної власності (12,6%), послугами у сфері телекомунікації, комп'ютерними та інформаційними послугами (9,4%), послугами, що пов'язані з фінансовою діяльністю (8,1%).

Детальніше показники зовнішньої торгівлі послугами між Україною та Європейським Союзом подані в таблиці 2.4. Нестабільна політична ситуація в Україні і події на сході держави призвели до економічної рецесії, тому показники

експортно-імпортних операцій за 2014-2015 роки значно знизились. Однак починаючи з 2016 року вони почали відновлюватись і можна простежити стабільне зростання сальдо. Найбільший прибуток дають транспортні послуги (1325,2 млн. дол. США), в тому числі трубопровідний, повітряний, залізничний і автомобільний транспорт; послуги з переробки матеріальних ресурсів (1050,9 млн. дол. США); телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги (992,6 млн. дол. США) [17].

Таблиця 2.4 – Динаміка зовнішньої торгівлі послугами між Україною та ЄС за 2010-2019 роки, млн. дол. США

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо
2010	3123,1	3000,3	122,8
2011	3532,9	3372,1	160,8
2012	3750,2	3641,2	109,0
2013	4195,7	4212,0	-16,3
2014	3991,6	3148,8	842,8
2015	2927,9	2750,1	177,8
2016	3004,9	2421,6	583,3
2017	3452,7	2532,5	920,2
2018	3979,9	3355,8	624,1
2019	4288,0	3563,8	724,2

Джерело: складено автором на основі [17]

Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами з країнами ЄС значно відрізняється від географічної структури експорту товарів, оскільки значна частка експортованих послуг припадає на ключові економіки Європейського Союзу. Топ-10 напрямів, на які припадає дві треті українського експорту послуг до ЄС, представлені в таблиці 2.5.

Варто звернути увагу на значний обсяг експорту послуг за 2019 рік до Німеччини (584,3 млн. дол. США) та Великобританії (583,5 млн. дол. США). Частка цих країн в загальному експорті українських послуг до ЄС становить по 13,6%. Наступні за рейтингом Польща (403,1 млн. дол. США), Кіпр (335,3 млн. дол. США) та Нідерланди (231,8 млн. дол. США) [17].

Таблиця 2.5 – Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами з країнами ЄС у 2019 році, тис. дол. США

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до загального	тис. дол. США	у % до загального	
Всього	4287968,1	100,0	3563783,1	100,0	724185,0
Австрія	224230,0	5,2	98887,1	2,8	125342,8
Данія	179190,6	4,2	71911,4	2,0	107279,2
Естонія	194263,5	4,5	39866,4	1,1	154397,2
Кіпр	335259,6	7,8	400944,3	11,3	-65684,7
Нідерланди	231771,6	5,4	142263,4	4,0	89508,2
Німеччина	584291,2	13,6	453960,7	12,7	130330,5
Польща	403077,8	9,4	222636,1	6,2	180441,8
Велика Британія	583522,4	13,6	586507,1	16,5	-2984,6
Угорщина	211712,7	4,9	56333,0	1,6	155379,7
Франція	178804,4	4,2	161345,7	4,5	17458,7
Інші країни ЄС	1161844,3	27,1	1329128,0	37,3	-167283,7

Джерело: складено автором на основі [17]

Близько 40% від всього імпорту послуг з країн ЄС припадає на три основні напрями, а саме Великобританія (586,5 млн. дол. США), Німеччина (454,0 млн. дол. США) та Кіпр (400,9 млн. дол. США), який в основному надає послуги, що пов'язані з фінансовою діяльністю в розрізі процесу «відмивання грошей».

Результати аналізу сучасних тенденцій розвитку експортно-імпоротної діяльності України дають підстави визначити ключовим завданням державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності створення ефективної системи підтримки експорту, яка забезпечить сталий економічний розвиток та реалізацію експортного потенціалу держави.

Завдяки економічній інтеграції з ЄС дедалі виразнішою стає тенденція до нарощування експорту готових товарів на тлі зменшення продажу сировини та напівфабрикатів, які наразі представляють левову частку товарної структури експорту України до ЄС. У контексті визначеної мети необхідно реалізувати комплекс заходів, що сприятимуть удосконаленню експортної складової торговельної політики України в умовах поглиблення зовнішньоекономічної інтеграції та подолання негативних наслідків світової фінансової кризи [21].

2.2 Структура європейських інвестицій в економіці України

Економічне зростання держав багато в чому забезпечується рівнем розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності в усіх сферах економіки і, головним чином, у промисловості. Частка нових або вдосконалених технологій, продукції, устаткування в розвинених країнах складають від 70 до 85 % приросту валового внутрішнього продукту. Можливості розробки, впровадження та використання нових і вдосконалених технологій, продукції залежать від стану інвестиційного клімату в країні, обсягу та структури інвестицій. В даний час Україні, як ніколи, потрібні інвестиції для економічного розвитку. Найбільш затребуваною формою капіталовкладень для економіки країни є прямі іноземні інвестиції, оскільки вони дозволяють реалізовувати великі й важливі проекти, крім того в країну надходять новітні технології, нові практики корпоративного управління тощо. Поліпшення інвестиційного клімату в країні, активізація інвестиційної діяльності стає на сучасному етапі розвитку держави особливо актуальною проблемою [22].

Інвестиційна привабливість країни – це узагальнююча характеристика певної країни як об'єкта ефективних інвестиційних вкладень, що проявляється в здатності залучати інвестиційні ресурси та формується під дією низки факторів. Сьогодні існує велика кількість методів оцінки інвестиційної привабливості з урахуванням факторів, які впливають на інвестиційне середовище країн, та оцінки ризиків, що загрожують інвестиційній привабливості [23].

Інвестиційний клімат відіграє визначальну роль у прийнятті рішень іноземними інвесторами. Відкритість економіки і створення рівних умов у конкуренції з вітчизняними інвесторами стимулює приплив іноземного капіталу. Існуючі в Україні перешкоди реалізації пріоритетів формування інвестиційного клімату мають системний характер і охоплюють правову, економічну, науково-технологічну та фінансову складові [23].

Рейтинг Світового банку «Doing Business» – результат щорічного дослідження, що оцінює простоту ведення підприємницької діяльності за десятьма показниками у 190 країнах світу, чим виступає своєрідним індикатором

інвестиційної привабливості країни. Компоненти Рейтингу оцінюють нормативні акти, що регулюють діяльність підприємств протягом усього життєвого циклу, та їх фактичне використання на практиці.

В межах розрахунків цього Рейтингу проводиться аналіз правових норм, що застосовуються у відношенні приватних підприємств по 12 сферах (показниках) їх життєвого циклу. «Doing Business» також вимірює «наймання робочої сили» і «укладення контрактів з урядом» – показники, які цього року не входять до рейтингу [18].

Збір та аналіз комплексних кількісних даних за напрямками (індикаторами) рейтингу використовується для зіставлення умов регулювання підприємницької діяльності між країнами і в динаміці, тим самим проект «Doing Business» спонукає країни до більш ефективного регулювання та забезпечує вимірні орієнтири для проведення реформ з метою підвищення інвестиційної привабливості країни. Ці індикатори використовуються для аналізу економічних результатів і для виявлення успішних реформ у сфері регулювання бізнесу, а також для визначення, де і чому вони були ефективними [18]. Динаміку позицій України у рейтингу «Doing Business» за 2012-2020 роки представлено на рисунку 2.3.

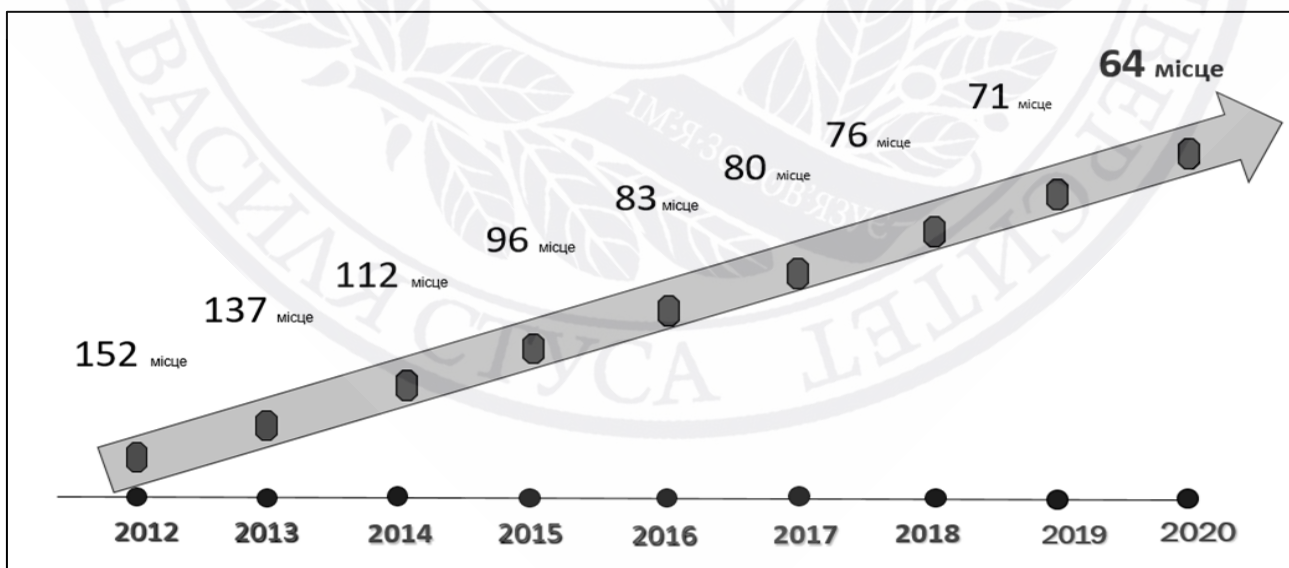

Рисунок 2.3 – Динаміка позицій України у рейтингу «Doing Business» за 2012-2020 роки

Джерело: [18]

За даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України за останні 8 років наша держава динамічно підіймалась по сходинкам рейтингу. При цьому якщо до 2016 року Україна мала значне зростання (на 13-25 позицій), то починаючи з 2016 року помітна тенденція поступового збільшення кількості сходинок, які Україна долає щороку і у 2020 році розташувалась на рекордному 64 місці.

При підвищенні загального рейтингу на 7 позицій, Україна продемонструвала зростання за такими індикаторами [18]:

- «Захист інвесторів» + 27 позицій (з 72 на 45). Посилено захист інвесторів, шляхом запровадження вимоги більш докладного розкриття інформації про операції з зацікавленими сторонами;
- «Міжнародна торгівля» + 4 (з 78 на 74). Скорочено час на імпорт завдяки спрощенню вимог сертифікації відповідності для автозапчастин;
- «Реєстрація власності» + 2 (з 63 на 61). Спрощено реєстрацію власності за рахунок підвищення прозорості системи управління земельними ресурсами.

Все вищесказане свідчить про спрямування України до покращення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій в економіку. За даними Державної статистики України (рис. 2.4) обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну різко зменшились після 2014 року, що пов'язано з економічною рецесією в Україні.

Нестабільна політична ситуація, збройний конфлікт на сході країни, загострення стосунків з Російською Федерацією через анексію Криму створюють несприятливий інвестиційний клімат для нашої держави і викликають недовіру і занепокоєння іноземних інвесторів.

Однак у 2019 році прямі іноземні інвестиції в Україну становлять 32 905,1 млн. дол. США, що свідчить про вірний курс відновлення економіки України до показників 2014 року. Прямі інвестиції з України в економіку країн світу також знизились після економічного спаду в 2014 році. Станом на 2019 рік обсяг прямих українських інвестицій в економіку світу складає 6 294,4 млн. дол. США, що свідчить про позитивне сальдо [17].

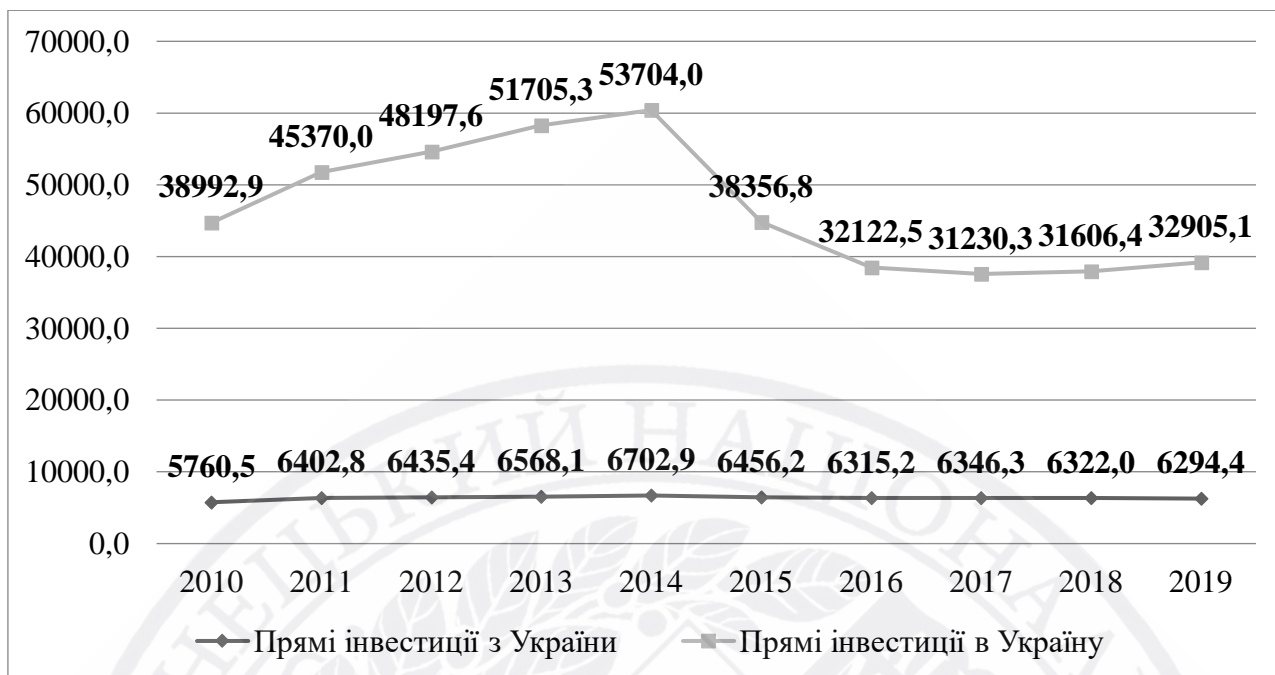

Рисунок 2.4 – Прямі інвестиції в Україну та з України за 2010-2019 роки,
млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [17]

За даними Державної служби статистики у 2019 році найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій в економіку України були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність – 12,9% від загального обсягу іноземних інвестицій в Україну, підприємств промисловості – 32,9%, оптова та роздрібна торгівля займає 16,2%, операції з нерухомістю – 12,9%, професійна, наукова та технічна діяльність – 6,5%.

До основних країн-інвесторів в економіку України станом на 2019 рік належать Кіпр – 9542,1 млн. дол. США, Нідерланди – 7118,2 млн. дол. США, Велика Британія – 2131,0 млн. дол. США, Німеччина – 1701,4 млн. дол. США та Швейцарія – 1552,1 млн. дол. США [17].

На країни ЄС припадає більше 70% від всього обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. Тому пріоритетним напрямком є співпраця з ЄС. Реалізація потенціалу співробітництва України з ЄС надасть можливість підвищити рівень спеціалізації і кооперації в науково-технічних і виробничих сферах різних

областей економіки. На рисунку 2.5 зображена динаміка прямих інвестицій з ЄС до України та навпаки за 2010-2019 роки у млн. дол. США. Після 2014 року притік європейських інвестицій значно скоротився, що пов'язано зі складною економічною та політичною ситуацією в Україні. Інвестування в країни ЄС за весь досліджуваний період залишається стабільним з незначним приростом обсягів інвестицій.

За даними Державної служби статистики України з країн ЄС в економіку України станом на 2019 рік вкладено 25972,3 млн. дол. США інвестицій (79% від загального обсягу акціонерного капіталу). Найбільший приріст прямих іноземних інвестицій в економіку України із країн ЄС за 2019 рік прослідковується з таких країн як Нідерланди, Угорщина, Болгарія та Мальта.

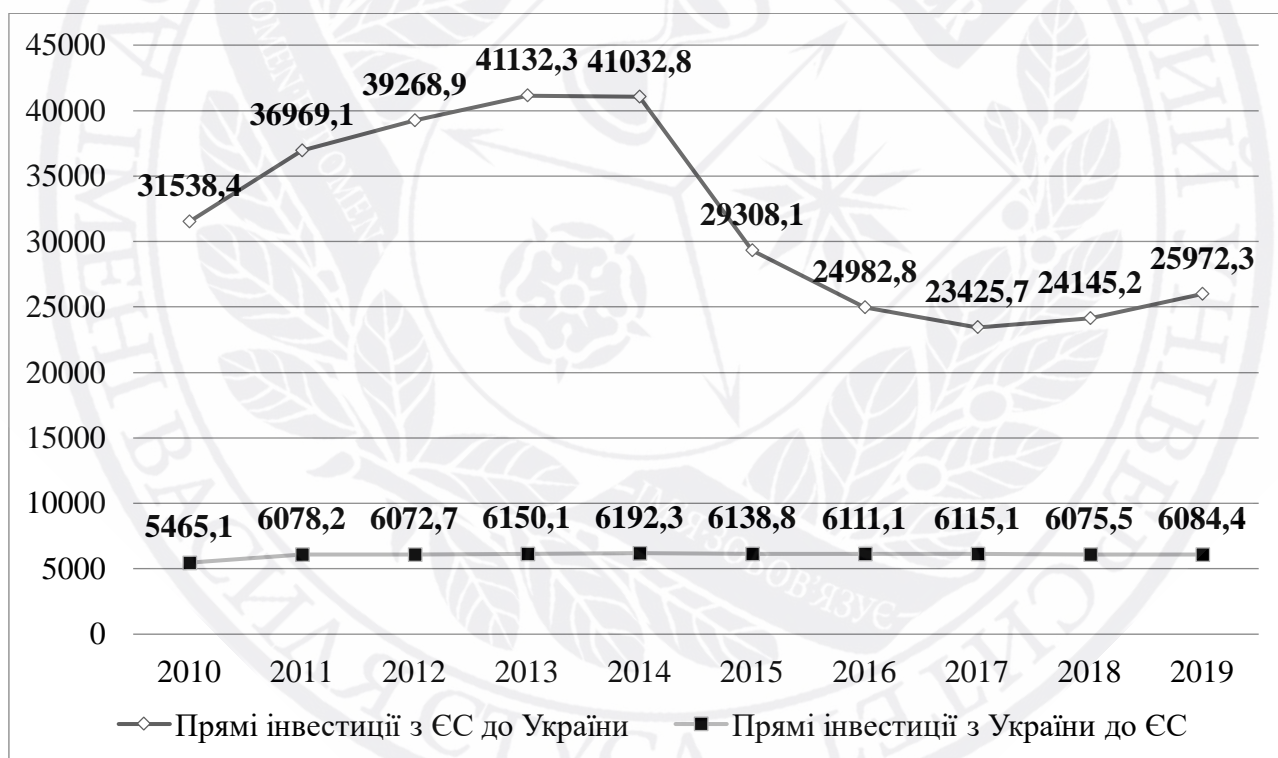

Рисунок 2.5 – Прямі інвестиції з ЄС до України та навпаки
за 2010-2019 роки, млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Географічна структура європейських інвестицій в економіку України представлена в таблиці 2.6. Кіпр лідирує як за обсягом інвестицій з України, так

і навпаки. Відтак в 2019 році з Кіпру в Україну було інвестовано 9 544,5 млн. дол. США, що становить 36,7% від загального обсягу інвестицій з країн ЄС. Натомість з України до Кіпру було інвестовано 5 931,9 млн. дол. США, що становить 97,5% від загального обсягу українських інвестицій в країни ЄС. Переважна частка українських інвестицій до Кіпру здійснена резидентами, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям. Також третина інвестицій від європейських країн надходить в Україну з Нідерландів (7118,7 млн. дол. США або 27,4% від загального обсягу інвестицій з країн ЄС).

Таблиця 2.6 – Географічна структура прямих іноземних інвестицій в Україну з країн ЄС і навпаки у 2019 році, млн. дол. США

	З ЄС в Україну		З України в ЄС		Сальдо
	млн. дол. США	у % до загального	млн. дол. США	у % до загального	
Всього	25 972,3	100	6084,4	100,0	19 887,9
Нідерланди	7 118,7	27,4	11,8	0,2	7 106,9
Німеччина	1 701,4	6,6	3,4	0,1	1 698,0
Польща	631,7	2,4	6,7	0,1	625,0
Великобританія	2 131,2	8,2	0,0	0,0	2 131,2
Франція	744,4	2,9	0,1	0,0	744,3
Кіпр	9 544,5	36,7	5 931,9	97,5	3 612,6
Інші країни ЄС	4 100,4	15,8	130,5	2,1	3 969,9

Джерело: складено автором на основі [17]

Велику частку прямих іноземних інвестицій було зосереджено на підприємствах промисловості – 31,7%, зокрема переробної. В установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 26,9% загального обсягу прямих інвестицій; у підприємствах з оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 12,1%; в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном – 7,6% загального обсягу прямих інвестицій. Отже, обсяги надходжень прямих іноземних інвестицій в Україну з ЄС спрямовані переважно в галузі економіки, де можна швидко отримати прибуток (наприклад,

у фінансову діяльність), в той час як інвестування в пріоритетні галузі економіки України, яке націлене на довгострокове зростання, є недостатнім [24].

На сьогодні Європейський Союз є одним з найбільших іноземних інвесторів України. Усвідомлюючи важливість поліпшення інвестиційного клімату, головним завданням на короткострокову перспективу є підготовка необхідної правової та організаційної бази для підвищення ефективності механізмів залучення іноземних інвестицій й нарощування конкурентоспроможності національної економіки. Прилив іноземних інвестицій забезпечить повноцінне функціонування суб'єктів бізнесу, підвищить конкурентоспроможність вітчизняного виробництва та забезпечить збалансованість економічного розвитку [25].

2.3 Україна на європейському ринку транспортних послуг

Транспортна галузь є однією з базових галузей економіки. У 2019 році на транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність припадало близько 6,4% ВВП і 6% загальної кількості зайнятого населення. На сьогодні транспортна галузь задовольняє основні потреби населення та економіки в перевезеннях за обсягом, однак якісні показники свідчать, що сучасний стан транспортної галузі України не відповідає вимогам ефективної реалізації євроінтеграційного курсу [26].

Положення щодо транспорту в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС передбачені у Розділі V «Економічне та галузеве співробітництво» (Глава 7 «Транспорт»). Головним чином, у контексті співробітництва в транспортній сфері, яке охоплює розвиток сталої національної транспортної політики, розвиток галузевих стратегій щодо автомобільного, залізничного, річкового, морського та авіаційного транспорту, а також інтермодальність.

Цілі впровадження транспортної складової Угоди про асоціацію [26]:

- забезпечення сумісності транспортних систем шляхом імплементації директив і технічних регламентів ЄС;

- усунення адміністративних, технічних, прикордонних та інших перешкод, модернізація інфраструктури, технічного обладнання, транспортних парків (зокрема громадського транспорту);

- інфраструктурна інтеграція через адаптацію законодавства у сферах автомобільного, залізничного, морського, річкового транспорту, безпеки та інфраструктури;

- формування спільного авіаційного простору шляхом укладення та імплементації відповідної угоди, виконання та розвиток двосторонніх угод про повітряне сполучення між Україною та державами-членами ЄС.

Стан виконання транспортної складової Угоди про асоціацію [26]:

- Автомобільний транспорт. Серед основних досягнень сфери – введення габаритно-вагового контролю на автошляхах. Законодавство щодо врегулювання послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актами ЄС так і не було прийнято.

- Авіаційний транспорт. Угода про спільний авіаційний простір між Україною та ЄС була парафована ще у 2013 році, проте у зв'язку з її не підписанням гальмується приведення законодавства України до вимог відповідних нормативно-правових актів ЄС у цій сфері. Розроблений проект Авіаційної транспортної стратегії України так і не був прийнятий.

- Морський транспорт. Схвалено Стратегію імплементації положень директив та регламентів ЄС у сфері міжнародного морського та внутрішнього водного транспорту і план заходів. Утворено Державну службу морського та річкового транспорту України. Було зроблено низку кроків для наближення законодавства в контексті технічних та експлуатаційних вимог, зокрема щодо безпеки.

- Залізничний транспорт. Комплексний закон про залізничний транспорт України був розроблений, проте так і не прийнятий. В АТ «Укрзалізниця» триває робота щодо формування нової бізнес-моделі розвитку товариства та визначення ключових пріоритетів щодо внутрішніх трансформацій. Проект Плану дій з Корпоративного управління АТ «Укрзалізниця» схвалений на засіданні КМУ.

Триває опрацювання Політики державної власності щодо АТ «Укрзалізниця» та Стратегії Товариства до 2023 року.

Газотранспортна система України є однією з найпотужніших в Європі. Пропускна здатність на вході складає близько 304 мільярдів кубометрів, на виході – 178,5 мільярдів кубометрів, в тому числі в європейські країни і Туреччину – 146 мільярдів кубометрів. Основною складовою газотранспортної системи України є мережа магістральних газопроводів та газопроводів-відгалужень, що є єдиним технологічним комплексом, який працює в безперервному режимі. Загальна довжина газопроводів, які експлуатує група Нафтогаз, становить більше 38 тисяч кілометрів [27].

У 2019 році частка російського газу в газовому імпорті ЄС становила близько 42,5%, лівова частка якого надходить транзитом через територію України. Висока залежність від російського газу дає можливість Росії впливати на економічне та політичне становище європейських держав. Динаміка споживання природного газу в Україні за останні 10 років свідчить про щорічне зменшення використання цього виду палива (рис. 2.6).

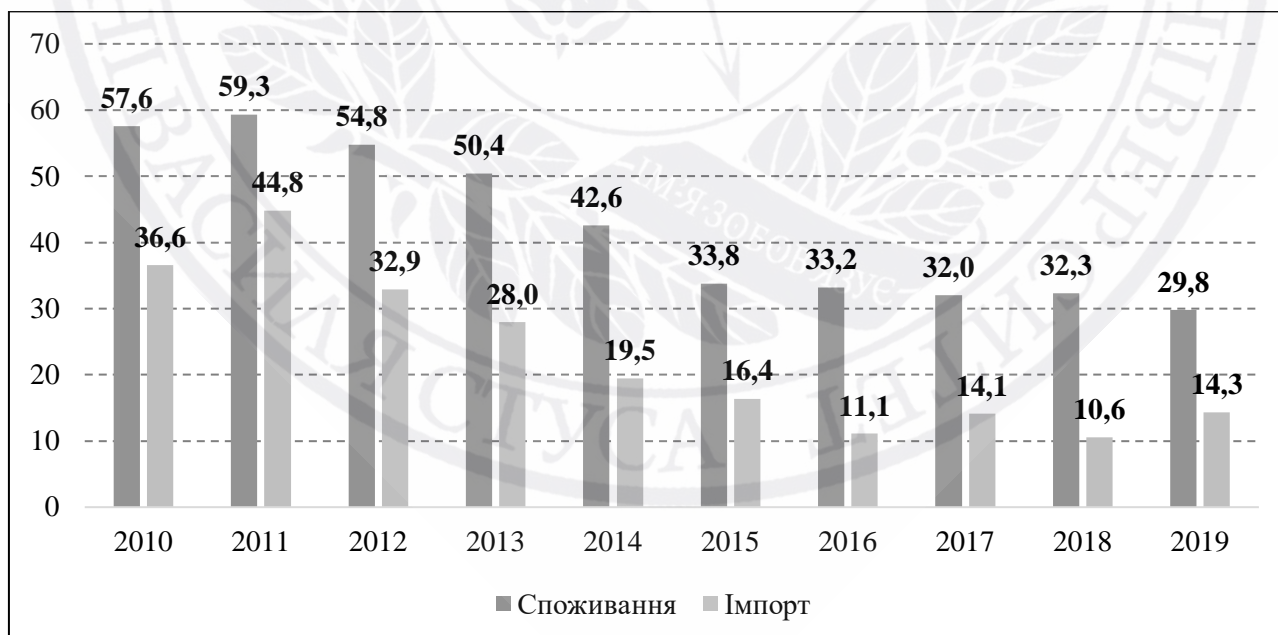

Рисунок 2.6 – Обсяги споживання й імпорту природного газу в Україну за 2010-2019 роки, млрд. кубометрів

Джерело: побудовано автором на основі [27]

Майже половина необхідного обсягу природного газу покривається за рахунок власного видобутку, який щороку зростає. Відтак, за останні 5 років видобуток власного газу збільшився з 19,9 мільярдів кубометрів у 2015 році до 20,7 мільярдів кубометрів у 2019 році. Відповідно дефіцит палива компенсується за рахунок імпорту з ЄС. Наприклад, у 2019 році Україна імпортувала 14,3 мільярдів кубометрів, що становить 48% від загального споживаного газу цього року.

Закупаючи російський газ по реверсу з ЄС, Україна стимулює розвиток транзиту. Адже купуючи газ в європейських компаній, наша держава безпосередньо впливає на обсяг імпорту російського газу, який буде проходити транзитом через газотранспортну систему України. Таким чином, у 2017 році транзит газу через Україну сягнув рекордного з 2011 року обсягу, а саме 93,5 мільярдів кубометрів, що на 12% більше, ніж за попередній рік. Однак у 2018-2019 роках обсяг транзиту зменшився і становить 86,8 мільярдів кубометрів і 89,6 мільярдів кубометрів відповідно (рис. 2.7).

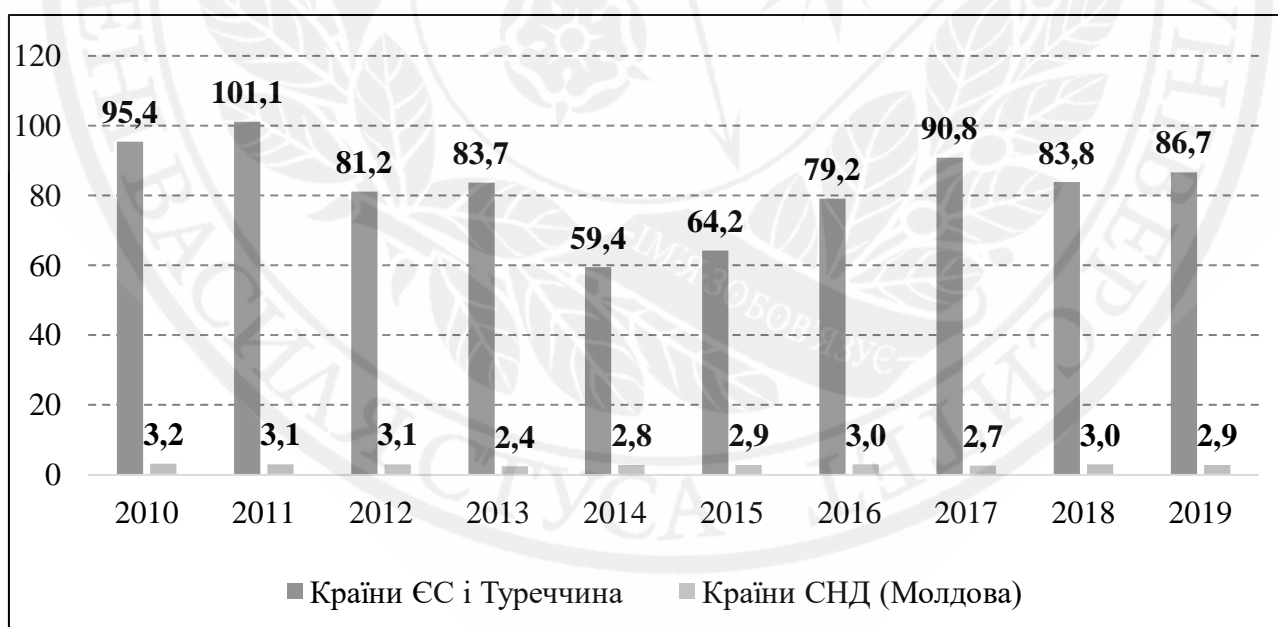

Рисунок 2.7 – Обсяги транзиту природного газу через територію України
за 2010-2019 роки, млрд. кубометрів

Джерело: побудовано автором на основі [27]

Основною причиною зростання транзиту у 2017 році було підвищення попиту на природний газ в Європі, особливо в перші місяці 2017 року і влітку через нетипову спеку та низьке виробництво електроенергії на європейських ГЕС. За даними Європейської комісії у 2017 році розподіл обсягів транзиту газу на ринок ЄС був таким: Україна – 44%, Північний потік – 30% та Білорусь – 24%. Зменшення транзиту газу до ЄС в 2018-2019 роках обумовлюється запуском нових газопроводів, які оминають територію України. Прогнозується, що обсяг транзиту буде надалі скорочуватись, оскільки з початку 2020 року через газотранспортну систему України транзит газу становив 6,5 мільярдів кубометрів, що на 53% менше у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року [27].

Дохід України від транзиту газу щороку складає близько 3 мільярдів доларів США. Таким чином, від кожного мільярда кубометрів природного газу, який доставляється транзитом, Україна в середньому отримує 32 мільйони доларів США. Тому відкриття нових шляхів поставок природного газу до країн ЄС суттєво знизить дохід України. Наприклад, запуск Трансанатолійського газопроводу (TANAP) дозволить знизити залежність європейських держав від поставок природного газу з Російської Федерації. Однак даний газопровід прокладений в обхід території України, він постачатиме газ з родовищ Каспійського регіону через Грузію до Туреччини і країн Європи. Пропускна спроможність першої нитки трубопроводу TANAP складе 16 мільярдів кубометрів газу в рік.

З них приблизно 6 мільярдів кубометрів буде забирати Туреччина, решта піде в Європу. Таким чином, транзит газу через Україну знизиться на 10 мільярдів кубометрів в рік, що становить близько 320 мільйонів доларів США. Влітку 2018 року відбувся запуск першої частини газопроводу TANAP до Туреччини, планується, що вже до кінця 2020 року газ буде транспортуватись до країн Європи [28].

Крім TANAP планується запуск російського проекту «Турецький потік», який має дві нитки пропускнуою спроможністю по 15,75 мільярдів кубометрів

газу на рік. Перша нитка, створена для транспортування газу до Туреччини, введена в експлуатацію з січня 2020 року.

Друга нитка газопроводу прокладена до країн Південної та Південно-Східної Європи і може бути введена в експлуатацію наприкінці 2020 року. Поставки газу до Болгарії й Угорщини через «Турецький потік» дозволять відмовитись від транзиту через територію України. За словами експертів транзит скоротиться приблизно на 15 мільярдів кубометрів в рік, що становить близько 480 мільйонів доларів США [29].

Однак втрати України від транспортування газу збільшаться, коли відбудеться запуск ще одного російського газопроводу до країн Європи «Північний потік-2», який матиме потужність до 55 мільярдів кубометрів газу на рік. Разом російські газопроводи «Турецький потік» і «Північний потік-2» можуть транспортувати до 86,5 мільярдів кубометрів газу на рік, а це приблизно весь обсяг транзиту, який наразі проходить через газотранспортну систему України. Хоча наприкінці 2019 року уряд США запровадив санкції щодо вищеназаних російських газопроводів заради забезпечення «європейської енергетичної безпеки», проте російська сторона очікує продовження будівництва і подальшого запуску цих проектів.

З 2020 року набув чинності новий п'ятирічний договір про організацію транзиту між «Нафтогазом» та «Газпромом». За цим договором мінімальні обсяги транзиту газу через територію України у 2020 році складають 65 мільярдів кубометрів, у 2021-2024 роках – 40 мільярдів кубометрів. Тобто в сумі 225 мільярдів кубометрів, що становить близько 7,2 мільярдів доларів США за 5 років. Однак якщо США продовжить санкції щодо російських газопроводів, то через територію України буде транспортуватись більше газу, ніж мінімальні обсяги, а це додаткові доходи за вищими тарифами [29].

Таким чином, через рік на півдні Європи може утворитись надлишок пропозиції природного газу, оскільки буде запущено одразу кілька проектів. В такому разі сформується нова європейська «газова карта». Проте зменшення обсягів поставок російського газу до ЄС призведе до нестачі палива для нашої

держави. Адже Україна не зможе компенсувати власний дефіцит природного газу через поставки зі Словаччини, де російський газ юридично перетворюється на європейський, а далі надходить до України. Тому необхідно шукати додаткові джерела газопостачання.

Європейські країни раніше, ніж Україна, зіткнулися з необхідністю диверсифікувати джерела газових поставок. Газопроводи Словаччини, Польщі, Угорщини, Румунії, Болгарії ще до недавнього часу були побудовані так, що по них міг надходити газ тільки з Росії.

Впродовж декількох років ці країни на практиці застосували відхід від монополії «Газпрому» шляхом будівництва міждержавних газопроводів-перемичок – інтерконнекторів, що передбачено низкою документів Євросоюзу, зокрема третьою газовою директивою. Наявність інтерконнекторів дає можливість підвищити безпеку газових поставок, у тому числі й завдяки закупівлі газу на «спотовому» ринку (газових «хабах»). Інтерконнектори покликані пов'язати абсолютно всі європейські газові об'єкти і перекачувати необхідну кількість газу з будь-якої точки в будь-якому напрямку [30].

Залежність країн Європейського Союзу від імпорту та газової політики Російської Федерації підштовхнуло ЄС до перегляду енергетичної політики та створення амбітного проекту Енергетичного союзу ЄС. Вдосконалення наявної енергетичної інфраструктури зумовлює як поглиблення співпраці між країнами всередині об'єднання, так і обмін досвідом та інтеграцію світових енергетичних ринків.

Ринок газу ЄС характеризується умовно об'єднаними ринками 27 країн-членів угруповання, що розділені на зони, в кожній з яких створено мережеві хаби для спрощення процедур купівлі газу та його поставок. Актуальна політика Європейського Союзу спрямована на диверсифікацію джерел газопостачання, розроблення необхідної інфраструктури та законодавчої підтримки для цього. Особлива роль на ринку газу відводиться російським компаніям-постачальникам газу, в основному підпорядкованим «Газпрому», що пояснюється необхідністю в імпорті сировини з Російської Федерації. План створення Енергетичного союзу

ЄС, спрямований на здобуття енергонезалежності, передбачає максимальну інтеграцію ринків газу країн-членів, уніфікацію норм і стандартів, а також розширення і покращення інфраструктури [31].

Згідно з офіційними заявами, включення до Енергетичного союзу ринків країн, що не входять до ЄС, не передбачається. Тобто Україна може розраховувати винятково на опосередковану участь у проектах щодо модернізації ринку газу ЄС, які входять у зону її інтересів. Взагалі співробітництво ЄС та України у цій сфері досить неоднозначне, оскільки з огляду на такі заяви ЄС все одно розглядає український ринок газу як перспективне доповнення власного ринку (зокрема, щодо використання підземних сховищ газу та можливості створення газо-енергетичного хабу на території України).

Умови повинні бути фінансово вигідні ЄС і не суперечити національним інтересам України. Залучення європейських компаній до використання підземних газових сховищ України надасть можливість нашій державі стати частиною газової інфраструктури Європи. Спостерігається прогрес у модернізації газового сектора, реструктуризації «Нафтогаз України», питаннях законодавства та ціноутворення. Тому достатній обсяг інвестицій у газотранспортну систему України та активна участь у газотранспортних проектах дасть змогу Україні відігравати ключові позиції на регіональному газовому ринку [31].

2.4 Економіко-математичне моделювання експортного потенціалу України в рамках торговельно-економічних зв'язків з країнами-учасниками ЄС

В сучасних умовах трансформаційних процесів виникає потреба в своєчасному реагуванні на зміни в глобальному економічному середовищі, що можна забезпечити лише за умови готовності економіки до перетворень. Для цього необхідно використовувати сучасні методи і моделі для прогнозування

майбутніх змін і результатів, що дозволить сформувати стійку фінансову та економічну політику та зміцнити потенціал України.

У цьому аспекті виникає необхідність застосування інструментарію, який органічно поєднує математичні методи для вирішення економічних проблем. Метою є отримання кількісних оцінок для побудови моделі та подальшого прогнозування розвитку економіки України в розрізі торговельно-економічних відносин з країнами ЄС.

На більшість економічних показників впливає не один, а декілька факторних ознак. Для адекватного опису такої залежності використовується багатофакторна економетрична модель. При побудові моделі багатофакторної регресії відбір найбільш суттєвих факторів, які впливають на результативну ознаку, проводиться на основі теоретичного аналізу з використанням статистичних прийомів. Спочатку на основі змістовного аналізу складається перелік показників «X». Потім проводиться збір статистичної інформації та попередній аналіз даних, після чого здійснюється порівняльна оцінка і відсів частини чинників.

Результативною ознакою «Y» було обрано експорт товарів з України до країн ЄС у мільйонах доларів США. Для аналізу розглядались такі факторні ознаки як:

- прямі інвестиції з країн ЄС в Україну, млн. дол. США;
- курс євро до гривні;
- курс євро до долара;
- облікова ставка НБУ, у коефіцієнті до попереднього року;
- імпорт машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну, млн. дол. США;
- експорт зернових культур, соняшнику та цукрового буряку з України до країн ЄС, млн. дол. США;
- імпорт послуг інтелектуальної власності (роялті, ліцензії та інші) в Україну з країн ЄС, млн. дол. США;

- імпорт послуг операційного лізингу в Україну з країн ЄС, млн. дол. США;
- посівна площа зернових і соняшнику, у коефіцієнті до попереднього року;
- посівна площа буряку цукрового фабричного, у коефіцієнті до попереднього року;
- валовий збір соняшнику, зернових і цукрового буряку, у коефіцієнті до попереднього року;
- урожайність соняшнику, зернових і цукрового буряку, у коефіцієнті до попереднього року;
- та інші.

У результаті кореляційно-регресійного аналізу для подальшого дослідження залишилися такі показники (рис. 2.8):

Y – результативна ознака – експорт товарів з України до країн ЄС, млн. дол. США [17];

X_1 – факторна ознака – курс євро до гривні [32];

X_2 – факторна ознака – імпорт машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну, млн. дол. США [17];

X_3 – факторна ознака – облікова ставка НБУ, у коефіцієнті до попереднього року [33];

X_4 – факторна ознака – посівна площа буряку цукрового фабричного, у коефіцієнті до попереднього року [17].

Основним покупцем українського цукру серед країн ЄС є Румунія. У 2019 році частка експорту цукру з України до Румунії склала 17%. В цілому на країни ЄС щорічно припадає близько 25% українського експорту цукру.

За словами заступника голови Асоціації «Укрцукру» Руслани Бутило, квота на безмитні поставки цукру в ЄС в обсязі 20 тисяч тон Україна використовує за перші 2 місяці та акцентує увагу, що цей напрямок залишається пріоритетним для українських виробників, особливо з огляду на логістичну близькість та загальносвітовий дефіцит, який очікується наступного року [34].

	Y	X1	X2	X3	X4
Роки	Експорт товарів з України до країн ЄС, млн. дол. США	Курс євро до гривні	Імпорт машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну, млн. дол. США	Облікова ставка НБУ, у коеф. до попереднього року	Посівна площа буряку цукрового фабричного, у коеф. до попереднього року
2005	10293,3	5,97	6342,3	1,20	0,89
2006	12166,3	6,65	7873,4	0,94	1,25
2007	14021,3	7,42	10571,7	0,94	0,75
2008	18265,7	10,85	13379,8	1,38	0,62
2009	9514,3	11,45	6257,1	1,00	0,85
2010	13085,3	10,57	8166,9	0,77	1,56
2011	18021,5	10,30	12795,1	0,94	1,06
2012	17123,7	10,54	13178,7	0,94	0,86
2013	16758,6	11,04	12470,1	0,93	0,61
2014*	17002,9	19,23	8720,8	1,71	1,18
2015*	13015,2	26,22	6273,4	2,00	0,72
2016*	13496,3	28,42	7889,4	0,71	1,23
2017*	17533,4	31,49	9902,6	0,76	1,08
2018*	20157,0	31,71	11955,2	1,31	0,87
2019*	20752,3	28,42	13307,4	0,97	0,95

Рисунок 2.8 – Дані для побудови моделі багатofакторної регресії

Джерело: побудовано автором в середовищі Excel на основі [17, 32, 33]

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Оцінка якості побудованої моделі здійснюється на підставі значень коефіцієнта детермінації і середньої відносної помилки апроксимації. Також перевіряється значимість коефіцієнтів рівняння регресії. За допомогою інструменту аналізу «Регресія» в середовищі Excel зроблено кореляційно-регресійний аналіз, який представлений на рисунку 2.9. В результаті отримали рівняння регресії: $y = -4366,5 + 127,42 \cdot x_1 + 1,22 \cdot x_2 + 2439,87 \cdot x_3 + 2930,23 \cdot x_4$

Значення коефіцієнта детермінації задовольняє умові $0 \leq R^2 \leq 1$ і показує частку дисперсії (коливання) результативної ознаки Y, яка пояснюється побудованою моделлю. Значення $(1 - R^2)$ характеризує частку дисперсії (коливання) результативної ознаки Y, яка припадає на чинники невраховані в моделі [35].

SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0,9900	Отримане рівняння регресії пояснює коливання результативної ознаки Y на 98,01%. На фактори, які не враховані в моделі, припадає 1,99%. Тому модель можна використовувати для подальшого економічного аналізу і прогнозу.						
R Square	0,9801							
Adjusted R Square	0,9721							
Standard Error	574,9536							
Observations	15							
ANOVA								
	df	SS	MS	F	Significance F			
Regression	4	162736366,5	40684092	123,0719	1,84554E-08	<0,05 - рівняння регресії значимо з надійністю не менше 95%		
Residual	10	3305716,334	330571,6					
Total	14	166042082,9						
	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Intercept	-4366,50	1477,512822	-2,9553	0,014403	-7658,59901	-1074,392	-7658,59901	-1074,3916
X Variable 1	127,42	16,36459098	7,786375	1,49E-05	90,95825694	163,88342	90,9582569	163,883419
X Variable 2	1,22	0,064901799	18,82282	3,88E-09	1,077024554	1,366245	1,07702455	1,36624499
X Variable 3	2439,87	505,4076353	4,827528	0,000694	1313,751166	3565,9879	1313,75117	3565,98794
X Variable 4	2930,23	718,7727031	4,076712	0,002226	1328,703753	4531,7545	1328,70375	4531,75452
Рівняння регресії: $y = -4366,5 + 127,42 \cdot x_1 + 1,22 \cdot x_2 + 2439,87 \cdot x_3 + 2930,23 \cdot x_4$								

Рисунок 2.9 – Звіт функції «Регресія» в середовищі Excel

Джерело: побудовано автором в середовищі Excel

Оскільки, $R^2 = 0,9801$, то отримане рівняння регресії пояснює коливання результативної ознаки «Y» на 98,01%. На фактори, які не враховані в моделі, припадає 1,99%. Тому модель можна використовувати для подальшого економічного аналізу і прогнозу.

Значимість рівняння множинної регресії в цілому визначається за допомогою статистичного F-критерію Фішера. $P (F < F_{\text{факт.}}) = 1,84554E-08$. Оскільки, виконується умова $P (F < F_{\text{факт.}}) \leq \alpha$ ($1,84554E-08 < 0,05$), то чотирифакторне рівняння регресії значимо з надійністю не менше 95%.

Далі зроблено перевірку значущості коефіцієнтів отриманого рівняння. Для цього перевірено виконання нерівності $P (t < t_j \text{ факт.}) \leq \alpha$, $j = 1,4$ (де $\alpha = 0,05$ заданий рівень значимості). У стовпці «P-значення» всі значення менші заданого рівня значущості $\alpha = 0,05$. Це означає, що всі коефіцієнти регресії статистично значущі з достовірністю 95% [35].

Щоб побудовану модель можна було використовувати для економічного аналізу і прогнозу середня відносна помилка апроксимації повинна бути менше 7% [35]. Використовуючи дані звіту функції «Регресія» (розділ залишків) розрахуємо середню відносну помилку апроксимації багатфакторної моделі. Значення середньої відносної помилки апроксимації даної моделі $A=2,63\%$. Оскільки, виконується умова $2,63\% < 7\%$, то якість моделі висока (рис. 2.10).

RESIDUAL OUTPUT				
Observation	Predicted Y	Residuals	Y	Ai
1	9677,93	615,37	10293,3	0,0598
2	12055,54	110,76	12166,3	0,0091
3	13984,87	36,43	14021,3	0,0026
4	18545,01	-279,31	18265,7	0,0153
5	9666,93	-152,63	9514,3	0,0160
6	13407,17	-321,87	13085,3	0,0246
7	17976,40	45,10	18021,5	0,0025
8	17889,55	-765,85	17123,7	0,0447
9	16330,66	427,94	16758,6	0,0255
10	16367,29	635,61	17002,9	0,0374
11	13627,79	-612,59	13015,2	0,0471
12	14229,26	-732,96	13496,3	0,0543
13	16762,30	771,10	17533,4	0,0440
14	20024,44	132,56	20157,0	0,0066
15	20661,98	90,32	20752,3	0,0044
A=				0,0263
A=2,63%, що менше 7%, тому якість моделі висока.				

Рисунок 2.10 – Розрахунок середньої відносної помилки апроксимації в середовищі Excel

Джерело: побудовано автором в середовищі Excel

На підставі отриманого рівняння регресії зробимо наступні висновки. При збільшенні курсу євро на 1 гривню (за умови незмінності інших факторів) експорт товарів з України до країн ЄС збільшується в середньому на 127,42 млн. дол. США. При збільшенні імпорту машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну на 1 млн. дол. США (за

умови незмінності інших факторів) експорт товарів з України до країн ЄС збільшується в середньому на 1,22 млн. дол. США. При збільшенні облікової ставки НБУ на 1 коефіцієнт до попереднього року (за умови незмінності інших факторів) експорт товарів з України до країн ЄС збільшується в середньому на 2439,87 млн. дол. США. При збільшенні посівної площі буряку цукрового фабричного на 1 коефіцієнт до попереднього року (за умови незмінності інших факторів) експорт товарів з України до країн ЄС збільшується в середньому на 2930,23 млн. дол. США.

Також було здійснено кореляційний аналіз, основним завданням якого є виявлення взаємодії між двома або більше випадковими змінними шляхом оцінки коефіцієнтів кореляції і перевірки їх значимості. Тому для відбору показників в регресійну модель складається матриця парних коефіцієнтів кореляції «r», що вимірює тісноту зв'язку кожного з факторів з результативною ознакою і між собою.

Кореляційна матриця «r» представлена на рисунку 2.11. Для якісної оцінки коефіцієнта кореляції застосовують шкалу Чеддока. Проаналізувавши коефіцієнти кореляції можемо зробити висновок, що між показниками існує слабка залежність. Розрахунок і перевірки значущості коефіцієнтів множинної кореляції здійснюється на підставі значень матриці «с», яка є зворотною до кореляційної матриці «r». Базуючись на розрахунках з використанням коефіцієнтів матриць «r» і «с», які наведені на рисунку 2.11, робимо такі висновки [35]:

1. Умова $t_{\text{факт.}} < t_{\text{табл.}}$ ($t_{\text{табл.}} = 2,2281$) виконується для всіх статистик, то відповідні коефіцієнти кореляції статистично не значимі.

2. Оскільки умова $F_{\text{факт.}} < F_{\text{табл.}}$ ($F_{\text{табл.}} = 3,4780$) виконується для всіх статистик, то можна сказати про статистичну незначимість коефіцієнтів множинної кореляції цих показників і відсутність лінійної залежності.

3. Оскільки умова $T_{\text{факт.}} > T_{\text{табл.}}$ ($T_{\text{табл.}} = 2,2010$) не виконується для всіх статистик, то всі коефіцієнти кореляції «R» є статистично незначущими.

високе взаємне корелювання змінних. Основними наслідками мультиколінеарності є [35]:

- зниження точності оцінюваних параметрів;
- невелике збільшення кількості спостережень призводить до значних змін в оцінках параметрів;
- економічна інтерпретація параметрів рівняння регресії утруднена, оскільки деякі з його коефіцієнтів можуть мати неправильні, з точки зору економічної теорії, знаки і невиправдано великі значення.

Алгоритм Фаррара-Глобера дозволяє статистично підтвердити або спростувати гіпотезу про наявність тісного кореляційного зв'язку між аргументами «X» моделі. Основу алгоритму складають три статистичні критерії, за допомогою яких перевіряється мультиколінеарність.

На першому кроці за допомогою критерію χ^2 Пірсона визначають наявність мультиколінеарності у всьому масиві даних. Оскільки $\chi^2_{\text{факт.}} < \chi^2_{\text{табл.}}$ ($\chi^2_{\text{табл.}} = 18,3070$), то в масиві змінних X_1 , X_2 , X_3 , X_4 не існує мультиколінеарності.

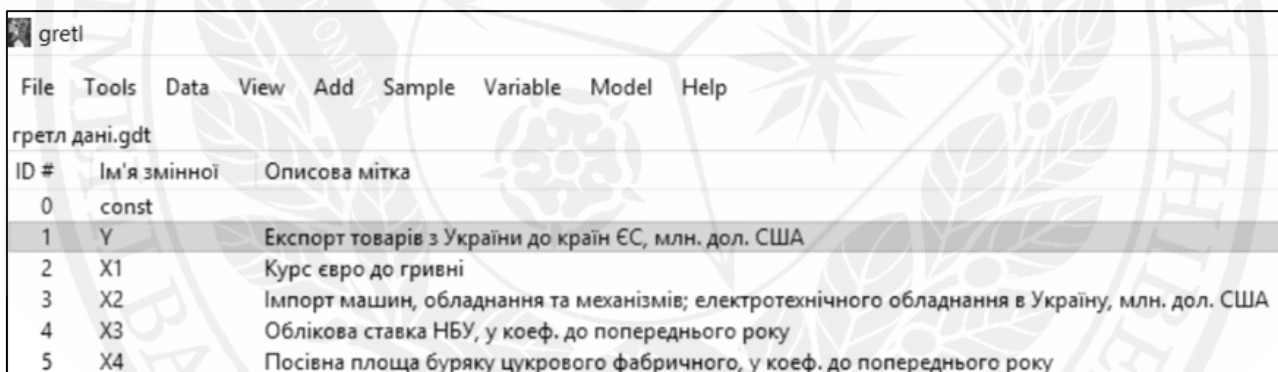
На другому кроці за допомогою F-критерію Фішера визначають для кожного аргументу існує чи ні мультиколінеарність між ним та іншими факторами. Оскільки умова $F_{\text{факт.}} < F_{\text{табл.}}$ ($F_{\text{табл.}} = 3,4780$) виконується для всіх статистик, то можна сказати про відсутність лінійної залежності, а отже і відсутність мультиколінеарності.

На третьому кроці за допомогою t-критерію Стюдента визначають найбільший зв'язок між виділеним фактором «X» на другому кроці і всіма іншими факторами по черзі. Умова $t_{\text{факт.}} < t_{\text{табл.}}$ ($t_{\text{табл.}} = 2,2281$) виконується для всіх статистик, то відповідні коефіцієнти кореляції статистично не значимі.

Внаслідок того, що для побудови моделі використовувалися «просторові» дані для остаточного висновку про якість моделі необхідно перевірити гіпотезу про відсутність гетероскедастичності збурень. Про наявність чи відсутність гетероскедастичності залишків судять за величиною F-критерію Фішера для функції регресії залишків. Якщо фактичне значення F-критерію вище

табличного, то існує чіткий кореляційний зв'язок дисперсії помилок від значень факторів, включених в регресію, і має місце гетероскедастичності залишків. В іншому випадку ($F_{\text{факт}} < F_{\text{табл}}$) робиться висновок про відсутність гетероскедастичності залишків регресії [35].

Однак для достовірності необхідно виконати тести на гетероскедастичність залишків. Найбільш поширеними методами перевірки наявності гетероскедастичності є графічний аналіз залишків, критерій Хі-квадрат, тест Вайта, тест Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan) та робастний варіант Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan). Графічний аналіз залишків використовується на першому етапі. За графіком залишків факторних ознак робиться припущення про наявність чи відсутність гетероскедастичності. Для цього була використана програма GRETЛ. Перший крок – завантажити дані з MS Excel в GRETЛ (рис. 2.12).

ID #	Ім'я змінної	Описова мітка
0	const	
1	Y	Експорт товарів з України до країн ЄС, млн. дол. США
2	X1	Курс євро до гривні
3	X2	Імпорт машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну, млн. дол. США
4	X3	Облікова ставка НБУ, у коеф. до попереднього року
5	X4	Посівна площа буряку цукрового фабричного, у коеф. до попереднього року

Рисунок 2.12 – Дані в середовищі GRETЛ

Джерело: побудовано автором в середовищі GRETЛ

Наступний крок – побудувати модель МНК, що необхідно для проведення тестів в програмі GRETЛ (рис. 2.13). Перевіримо якість моделі за даними МНК в програмі GRETЛ. Побудована модель регресії показує коефіцієнт детермінації $R^2=0,98$ та рівняння регресії:

$$y = -4366,5 + 127,42 \cdot x_1 + 1,22 \cdot x_2 + 2439,87 \cdot x_3 + 2930,23 \cdot x_4. \quad (2.1)$$

P-значення. Якщо коефіцієнт значущий для рівня значимості 1%, то це позначається трьома зірочками ***, для 5% – двома зірочками **, для 10% – однією зірочкою*. Таким чином, всі коефіцієнти значущі для рівня $\alpha=0,01$ і, тим більше, значимі для більш високих рівнів $\alpha=0,05$ та $\alpha=0,1$ [35].

Не звертаючись до таблиці критичних точок Дарбіна-Уотсона, можна користуватися грубим правилом і вважати, що автокореляція залишків відсутня, якщо $1,5 < dw < 2,5$. Оскільки, значення dw-статистики становить 2,09, то автокореляція відсутня. Однак для точності необхідно провести тест Бройша-Годфрі на наявність автокореляції.

gretl: модель 1					
File Edit Tests Save Graphs Analysis LaTeX					
Модель 1: МНК, на базі спостережень 2005-2019 (T = 15)					
Залежна змінна: Y					
	коефіцієнт	ст. похибка	t-статистика	p-значення	
const	-4366,50	1477,51	-2,955	0,0144	**
X1	127,421	16,3646	7,786	1,49e-05	***
X2	1,22163	0,0649018	18,82	3,88e-09	***
X3	2439,87	505,408	4,828	0,0007	***
X4	2930,23	718,773	4,077	0,0022	***
Середнє зал. змін.	15413,81	Ст. Відх. зал. змін.	3443,857		
Сума кв. залишків	3305716	С.П. регресії	574,9536		
R-квадрат	0,980091	Скориг. R-квадрат	0,972128		
F(4, 10)	123,0719	P-значення (F)	1,85e-08		
Лог. Правдоподібн.	-113,5574	Крит. Акайке	237,1149		
Крит. Шварца	240,6551	Крит. Хеннана-Куїнна	237,0771		
параметр rho	-0,103827	Стат. Дурбіна-Уотсона	2,090120		

Рисунок 2.13 – Модель МНК в середовищі GRETL

Джерело: побудовано автором в середовищі GRETL

Перевірка статистичної значущості рівняння регресії в цілому за допомогою F-статистики: F розрахункове становить 123,0719. Табличне значення $F=3,47805$. Висновок: розрахункове значення F-критерію більше

табличного, тому коефіцієнт детермінації і регресія в цілому значимі на рівні 0,05 [35].

Наступний крок – побудова графіків залишків. Автоматично оцінена модель лінійної регресії показала, що гетероскедастичність відсутня, однак для точної інформації необхідно зробити тест на нормальний розподіл залишків та тест Вайта [36].

Перевірка на нормальний розподіл залишків і графік результатів представлені на рисунку 2.14. Нульова гіпотеза – нормальний розподіл. Хі-квадрат розрахунковий = 0,138, р-значення = 0,9334.

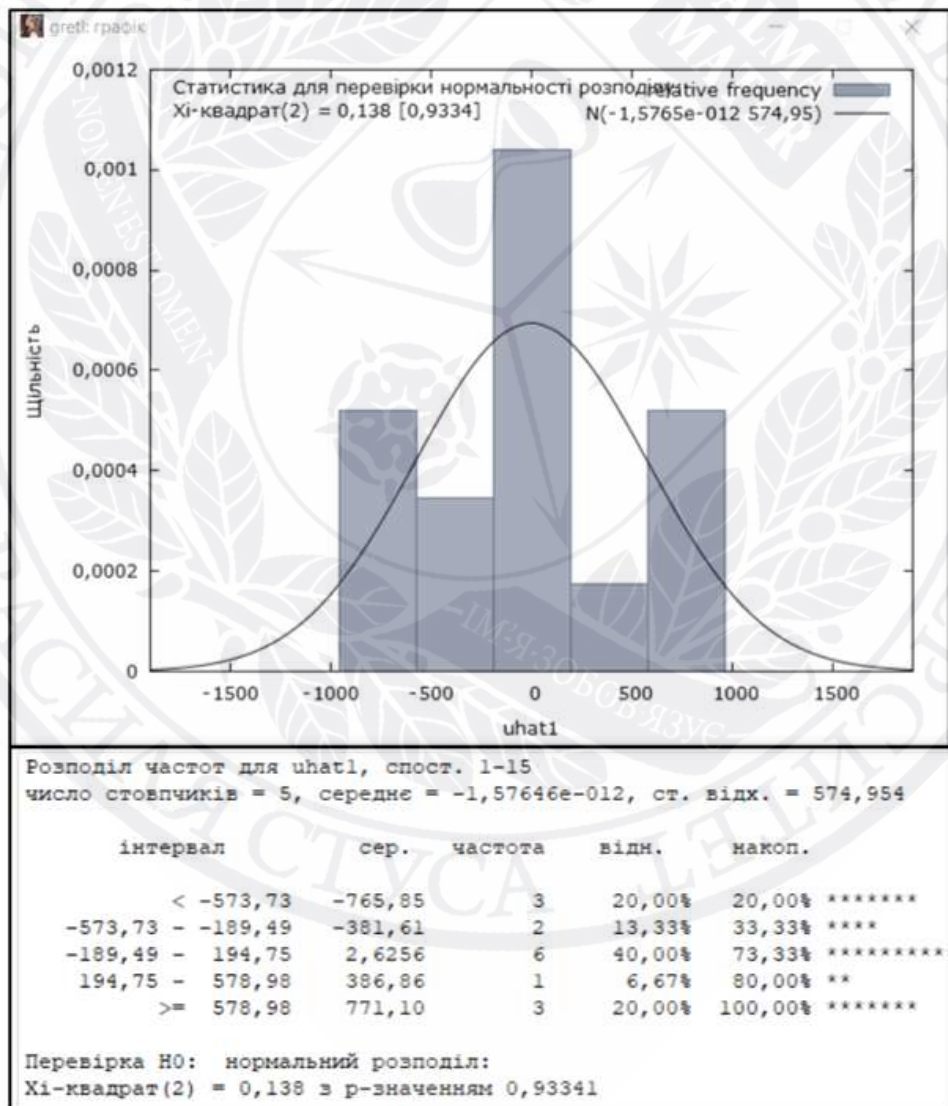
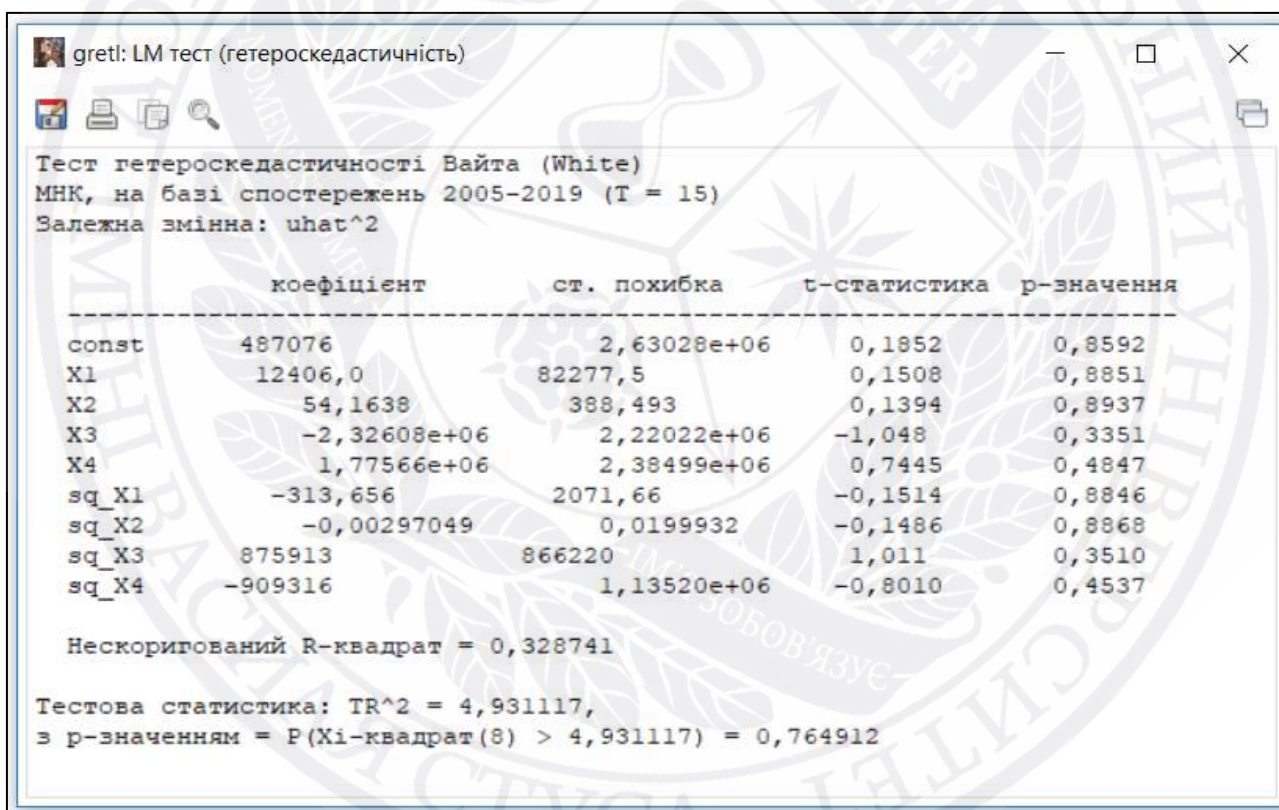

Рисунок 2.14 – Тест на нормальний розподіл залишків в середовищі GRETL

Джерело: побудовано автором в середовищі GRETL

Тобто ймовірність прийняття нульової гіпотези про відсутність гетероскедастичності складає 93,34%. Хі-квадрат табличний = 18,307. Оскільки р-значення $0,93341 > 0,05$, а Хі-квадрат розрахунковий менший, ніж табличний, то немає підстав відхиляти нульову гіпотезу, тобто визнається нормальний розподіл залишків [36].

Виконаємо перевірку на гетероскедастичність за тестом Вайта (рис. 2.15). Результати тесту показують, що Хі-квадрат розрахунковий = 4,931117, р-значення = 0,764912. Хі-квадрат табличний = 18,307. Оскільки р-значення $0,764912 > 0,05$, а Хі-квадрат розрахунковий менший, ніж табличний, то приймається нульова гіпотеза про відсутність гетероскедастичності.

gretl: LM тест (гетероскедастичність)

Тест гетероскедастичності Вайта (White)
МНК, на базі спостережень 2005-2019 (T = 15)
Залежна змінна: uhat^2

	коефіцієнт	ст. похибка	t-статистика	р-значення
const	487076	2,63028e+06	0,1852	0,8592
X1	12406,0	82277,5	0,1508	0,8851
X2	54,1638	388,493	0,1394	0,8937
X3	-2,32608e+06	2,22022e+06	-1,048	0,3351
X4	1,77566e+06	2,38499e+06	0,7445	0,4847
sq_X1	-313,656	2071,66	-0,1514	0,8846
sq_X2	-0,00297049	0,0199932	-0,1486	0,8868
sq_X3	875913	866220	1,011	0,3510
sq_X4	-909316	1,13520e+06	-0,8010	0,4537

Нескоригований R-квадрат = 0,328741

Тестова статистика: $TR^2 = 4,931117$,
з р-значенням = $P(\text{Хі-квадрат}(8) > 4,931117) = 0,764912$

Рисунок 2.15 – Тест Вайта на гетероскедастичність в середовищі GRETL

Джерело: побудовано автором в середовищі GRETL

Решта тестів на гетероскедастичність проводяться за таким же принципом, але відрізняються формою допоміжних моделей і критеріями. Оскільки

гетероскедастичність – найхарактерніша помилка для факторних регресійних моделей, зазвичай проводять кілька тестів, щоб виключити або підтвердити її остаточно [36]. Було проведено ще 2 тести на гетероскедастичність: тест Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan) та робастний варіант Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan). Вони також показали відсутність гетероскедастичності (рис. 2.16).

```

Перевірка нормальності розподілу залишків -
Нульова гіпотеза: похибки нормально розподілені
Тестова статистика:  $\chi^2(2) = 0,13783$ 
з р-значенням = 0,933406

Тест гетероскедастичності Вайта (White) -
Нульова гіпотеза: гетероскедастичність відсутня
Тестова статистика: LM = 4,93112
з р-значенням =  $P(\chi^2(8) > 4,93112) = 0,764912$ 

Тест гетероскедастичності Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan) -
Нульова гіпотеза: гетероскедастичність відсутня
Тестова статистика: LM = 1,22107
з р-значенням =  $P(\chi^2(4) > 1,22107) = 0,874618$ 

Тест гетероскедастичності Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan) (робастний варіант)
Нульова гіпотеза: гетероскедастичність відсутня
Тестова статистика: LM = 2,35167
з р-значенням =  $P(\chi^2(4) > 2,35167) = 0,671378$ 

```

Рисунок 2.16 – Результати тесту на нормальний розподіл залишків, тесту Вайта, тесту Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan) та робастного варіанту Бройша-Пейгана (Breusch-Pagan) на гетероскедастичність в середовищі GRETl

Джерело: побудовано автором в середовищі GRETl

Автокореляція – це наявність кореляційного взаємозв'язку між послідовними елементами часового або просторового ряду даних. Послідовними вважаються величини, які розташовані послідовно або за часом або за зростанням незалежної змінної. Якщо в побудованій моделі спостерігається автокореляція залишків (випадкової складової), то не виконується третя вимога методу найменших квадратів про некорельованість залишків [37].

Автокореляція залишків найчастіше спостерігається тоді, коли економетрична модель будується на основі часових рядів або якщо в якості одного з аргументів в регресійній моделі обирається фактор, у якого існує кореляція між послідовними його значеннями [37].

Наявність автокореляції в моделі встановлюється за допомогою статистики Дарбіна-Уотсона.

Крок 1. Обчислюється критерій Дарбіна-Уотсона. Значення dw -статистики в даній моделі становить 2,09.

Крок 2. Визначаються за таблицями нижні і верхні порогові значення відповідно dn і dv , залежні від числа вимірів, рівня значущості і числа пояснювальних факторів в моделі. Перевіримо за таблицею Дарбіна-Уотсона нижню і верхню межу при 15 спостереженнях, 4 змінних і рівню значимості 5%. Таким чином, $dn=0,69$ і $dv=1,97$.

Крок 3. Перевіряються наступні умови [37]:

1) якщо $dv < DW < 4-dv$, то нульова гіпотеза про відсутність автокореляції приймається;

2) якщо $dn < DW < dv$ або $4-dv < DW < 4-dn$, то нульова гіпотеза про відсутність автокореляції не береться і не відкидається (область невизначеності критерію);

3) якщо $0 < DW < dn$, то нульова гіпотеза про відсутність автокореляції відкидається і затверджується, що є позитивна автокореляція залишків;

4) якщо $4-dn < DW < 4$, то нульова гіпотеза про відсутність автокореляції відкидається і затверджується, що є негативна автокореляція залишків.

Перевіримо в який інтервал входить розрахункове значення dw -статистики:

$$4-1,97 < 2,09 < 4-0,69$$

Отже, нульова гіпотеза про відсутність автокореляції не береться і не відкидається (область невизначеності критерію). Тому необхідно виконати тест Бройша-Годфрі, який представлений на рисунку 2.17.

gretl: автокореляція

Тест Бройша-Годфрі для автокореляції першого порядку
МНК, на базі спостережень 2005-2019 (T = 15)
Залежна змінна: uhat

	коефіцієнт	ст. похибка	t-статистика	p-значення
const	-424,419	1810,30	-0,2344	0,8199
X1	-1,19478	17,2707	-0,06918	0,9464
X2	0,00652161	0,0692270	0,09421	0,9270
X3	231,453	739,291	0,3131	0,7614
X4	128,120	802,492	0,1597	0,8767
uhat_1	-0,209113	0,468485	-0,4464	0,6659

Нескоригований R-квадрат = 0,021658

Тестова статистика: LMF = 0,199237,
з p-значенням = $P(F(1, 9) > 0,199237) = 0,666$

Альтернативна статистика: $TR^2 = 0,324870$,
з p-значенням = $P(Xi\text{-квадрат}(1) > 0,32487) = 0,569$

Ljung-Box Q' = 0,195383,
з p-значенням = $P(Xi\text{-квадрат}(1) > 0,195383) = 0,658$

LM тест для автокореляції до порядку 1 -
Нульова гіпотеза: автокореляція відсутня
Тестова статистика: LMF = 0,199237
з p-значенням = $P(F(1, 9) > 0,199237) = 0,665884$

Рисунок 2.17 – Тест Бройша-Годфрі на наявність автокореляції
в середовищі GRETL

Джерело: побудовано автором в середовищі GRETL

Проаналізувавши результати тесту, робимо висновок, що p-значення становить 0,666, що більше критичного значення, яке становить 0,05. Отже, в отриманій моделі відсутня автокореляція залишків випадкових відхилень з ймовірністю 66,6%. Тому отриману модель можна використовувати для подальшого прогнозування, оскільки в моделі всі коефіцієнти регресії є статистично значущими, коефіцієнт детермінації має високе значення. Передумови методу найменших квадратів виконуються – в моделі відсутня автокореляція і гетероскедастичність.

Таким чином, сучасним інструментом для дослідження тих складних процесів, які відбуваються в міжнародних економічних відносинах між країнами в цілому, і в зовнішньоторговельних операціях зокрема, є економіко-математичне моделювання. Актуальним для економіко-математичного моделювання є побудова багатофакторної регресії, оскільки економічні показники переважно пояснюються декількома факторами впливу. Даний підхід доцільно використовувати і для вдосконалення механізму зовнішньоторговельних операцій. Розробка моделі багатофакторної регресії дозволяє передбачити тенденції розвитку результативного показника, з'ясувати які фактори на нього впливають, встановити вектор господарювання з урахуванням впливу відповідних факторів, а також здійснити прогнозування на основі отриманої моделі.

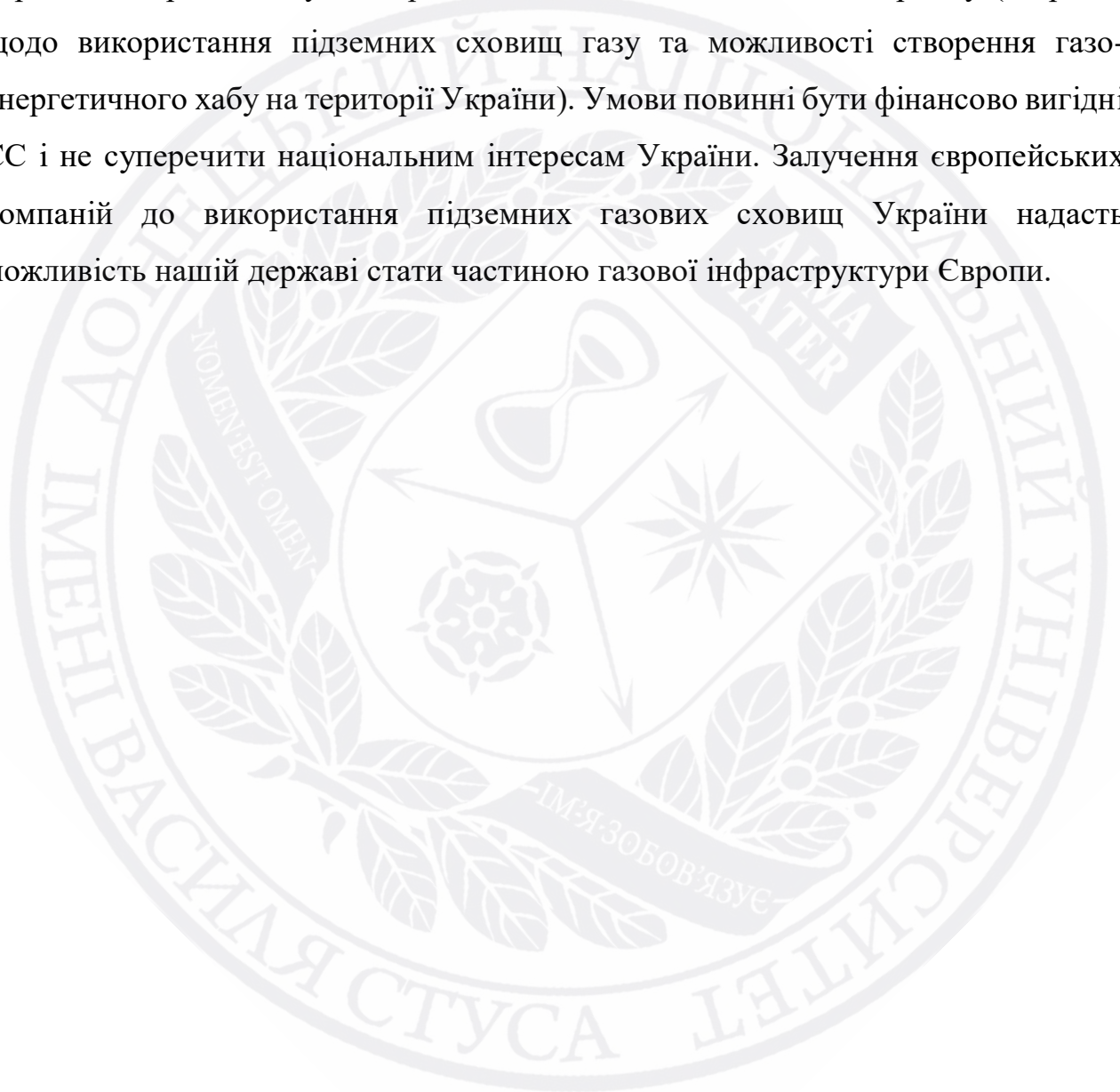
Висновки до розділу 2

Показники українського експорту невинно зростають та імпорту з ЄС поступово зменшуються, при цьому скорочується від'ємне сальдо зовнішньоторгового обороту. За даними Державної служби статистики України експорт товарів з України до ЄС за останні 15 років збільшився удвічі. Таких результатів вдалося досягти шляхом плідної співпраці української та європейської сторони шляхом відкриття кордонів, безмитного доступу до одного з найпотужнішого ринку світу для більшості української продукції, рівних умов конкуренції та нарощування обсягів експорту до ЄС. Аналіз товарної структури експортно-імпортних операцій засвідчує, що в українському експорті товарів до ЄС переважає сировина й напівфабрикати, що свідчить про досі не подоланий спадок минулого.

На країни ЄС припадає більше 70% від всього обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. Тому пріоритетним напрямком є співпраця з ЄС. Реалізація потенціалу співробітництва України з ЄС надасть можливість підвищити рівень

спеціалізації і кооперації в науково-технічних і виробничих сферах різних областей економіки.

Залежність країн Європейського Союзу від імпорту та газової політики Російської Федерації підштовхнуло ЄС до перегляду енергетичної політики та створення амбітного проекту Енергетичного союзу ЄС. ЄС розглядає український ринок газу як перспективне доповнення власного ринку (зокрема, щодо використання підземних сховищ газу та можливості створення газо-енергетичного хабу на території України). Умови повинні бути фінансово вигідні ЄС і не суперечити національним інтересам України. Залучення європейських компаній до використання підземних газових сховищ України надасть можливість нашій державі стати частиною газової інфраструктури Європи.

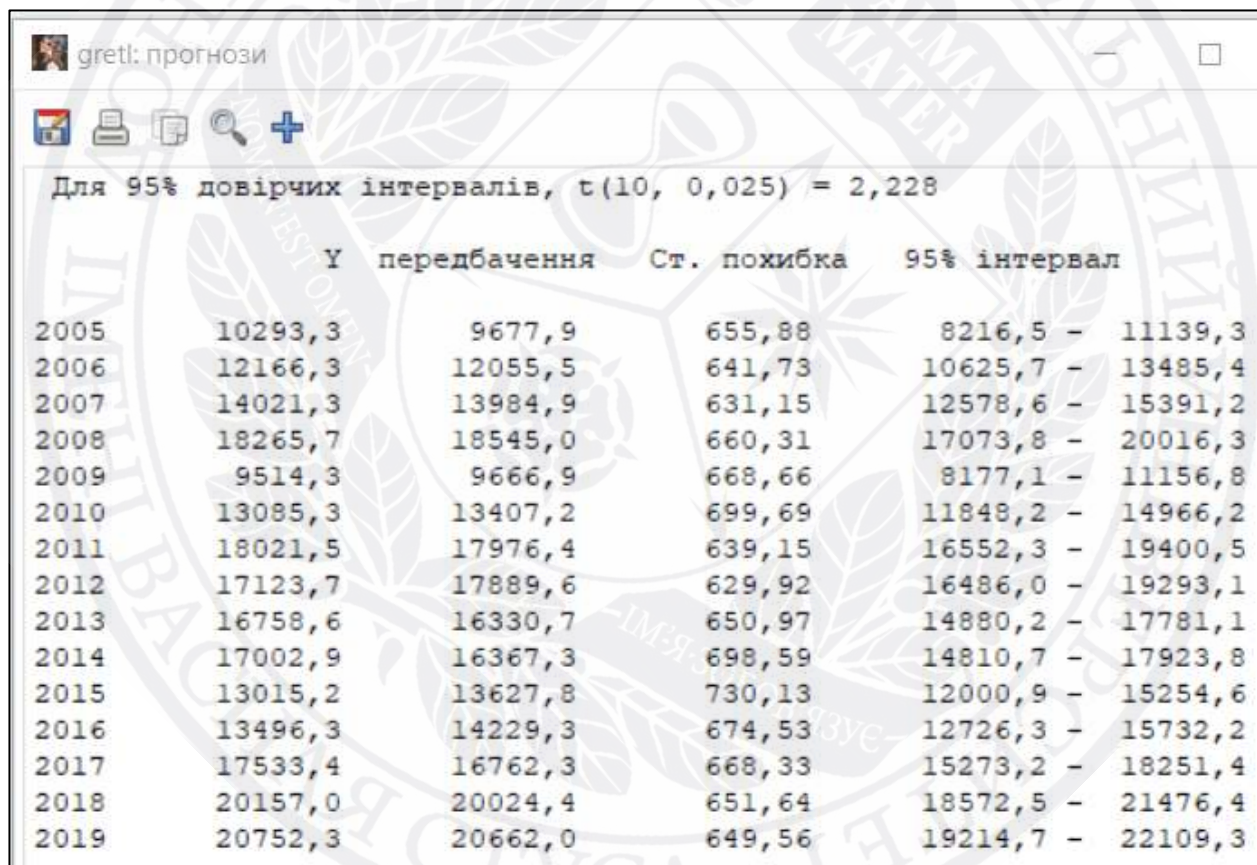

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС

3.1 Прогнозування розвитку економіки України в розрізі торговельно-економічних відносин з країнами ЄС

За допомогою програми GRETЛ знайдемо передбачення для Y за період 2005-2019 роки, статистичну похибку і довірчі інтервали з надійністю 95% по моделі регресії при табличному критерії Стюдента t (табл.) = 2,228 (рис. 3.1).

gretl: прогнози

Для 95% довірчих інтервалів, $t(10, 0,025) = 2,228$

	Y	передбачення	Ст. похибка	95% інтервал
2005	10293,3	9677,9	655,88	8216,5 - 11139,3
2006	12166,3	12055,5	641,73	10625,7 - 13485,4
2007	14021,3	13984,9	631,15	12578,6 - 15391,2
2008	18265,7	18545,0	660,31	17073,8 - 20016,3
2009	9514,3	9666,9	668,66	8177,1 - 11156,8
2010	13085,3	13407,2	699,69	11848,2 - 14966,2
2011	18021,5	17976,4	639,15	16552,3 - 19400,5
2012	17123,7	17889,6	629,92	16486,0 - 19293,1
2013	16758,6	16330,7	650,97	14880,2 - 17781,1
2014	17002,9	16367,3	698,59	14810,7 - 17923,8
2015	13015,2	13627,8	730,13	12000,9 - 15254,6
2016	13496,3	14229,3	674,53	12726,3 - 15732,2
2017	17533,4	16762,3	668,33	15273,2 - 18251,4
2018	20157,0	20024,4	651,64	18572,5 - 21476,4
2019	20752,3	20662,0	649,56	19214,7 - 22109,3

Рисунок 3.1 – Прогнозування Y для 95% довірчих інтервалів
за 2005-2019 роки в середовищі GRETЛ

Джерело: побудовано автором в середовищі GRETЛ

Складемо прогноз на 2020-2022 роки за умови, що всі факторні ознаки збільшуються щороку на 3% до попереднього періоду. Таким чином, отримаємо наступні дані в середовищі Excel (рис. 3.2).

	У	X1	X2	X3	X4	У^	Ei	Ei^2
Роки	Експорт товарів з України до країн ЄС, млн. дол. США	Курс євро до гривні	Імпорт машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну, млн. дол. США	Облікова ставка НБУ, у коеф. до попереднього року	Посівна площа буряку цукрового фабричного, у коеф. до попереднього року			
2005	10293,3	5,97	6342,3	1,20	0,89	9677,93	615,37	378681,79
2006	12166,3	6,65	7873,4	0,94	1,25	12055,54	110,76	12268,59
2007	14021,3	7,42	10571,7	0,94	0,75	13984,87	36,43	1326,93
2008	18265,7	10,85	13379,8	1,38	0,62	18545,01	-279,31	78015,08
2009	9514,3	11,45	6257,1	1,00	0,85	9666,93	-152,63	23295,48
2010	13085,3	10,57	8166,9	0,77	1,56	13407,17	-321,87	103599,66
2011	18021,5	10,30	12795,1	0,94	1,06	17976,40	45,10	2034,13
2012	17123,7	10,54	13178,7	0,94	0,86	17889,55	-765,85	586530,78
2013	16758,6	11,04	12470,1	0,93	0,61	16330,66	427,94	181335,20
2014*	17002,9	19,23	8720,8	1,71	1,18	16367,29	635,61	404003,53
2015*	13015,2	26,22	6273,4	2,00	0,72	13627,79	-612,59	375262,54
2016*	13496,3	28,42	7889,4	0,71	1,23	14229,26	-732,96	537229,68
2017*	17533,4	31,49	9902,6	0,76	1,08	16762,30	771,10	594601,78
2018*	20157,0	31,71	11955,2	1,31	0,87	20024,44	132,56	17573,22
2019*	20752,3	28,42	13307,4	0,97	0,95	20661,98	90,32	8157,94
2020^		29,27	13706,62	1,00	0,98			
2021^		30,15	14117,82	1,03	1,01			
2022^		31,06	14541,36	1,06	1,04			
	У	X1	X2	X3	X4	У^	Ei	Ei^2
Ср.знач.	15413,8	16,69	9938,93	1,10	0,97			220381,09
Дисперсія	11860148,78	94,88	7552323,24	0,13	0,07			

Рисунок 3.2 – Прогнозні значення факторних ознак на 2020-2022 роки в середовищі Excel

Джерело: побудовано автором в середовищі Excel

Використовуючи дані рис. 3.2 розрахуємо значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,98$. На фактори, які не враховані в моделі, припадає 2%. Тому модель можна використовувати для подальшого економічного прогнозу. Також розрахуємо середньоквадратичне відхилення помилки моделі $Se = 574,9536$ та табличний критерій Стюдента при рівні значимості $0,05$ $t(\text{табл}) = 2,2281$.

Для розрахунку прогнозованого Y на 2020-2022 роки і довірчих інтервалів з надійністю 95% необхідно записати значення факторних ознак в матричному вигляді та зробити деякі розрахунки з ними. Наступним кроком буде власне розрахунок прогнозованого Y на 2020-2022 роки і довірчих інтервалів з надійністю 95% (рис. 3.3).

	У	X1	X2	X3	X4
Роки	Експорт товарів з України до країн ЄС, млн. дол. США	Курс євро до гривні	Імпорт машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну, млн. дол. США	Облікова ставка НБУ, у коеф. до попереднього року	Посівна площа буряку цукрового фабричного, у коеф. до попереднього року
2005	10293,3	5,97	6342,3	1,20	0,89
2006	12166,3	6,65	7873,4	0,94	1,25
2007	14021,3	7,42	10571,7	0,94	0,75
2008	18265,7	10,85	13379,8	1,38	0,62
2009	9514,3	11,45	6257,1	1,00	0,85
2010	13085,3	10,57	8166,9	0,77	1,56
2011	18021,5	10,30	12795,1	0,94	1,06
2012	17123,7	10,54	13178,7	0,94	0,86
2013	16758,6	11,04	12470,1	0,93	0,61
2014*	17002,9	19,23	8720,8	1,71	1,18
2015*	13015,2	26,22	6273,4	2,00	0,72
2016*	13496,3	28,42	7889,4	0,71	1,23
2017*	17533,4	31,49	9902,6	0,76	1,08
2018*	20157,0	31,71	11955,2	1,31	0,87
2019*	20752,3	28,42	13307,4	0,97	0,95
2020^	21419,09	29,27	13706,62	1,00	0,98
2021^	22194,66	30,15	14117,82	1,03	1,01
2022^	22989,13	31,06	14541,36	1,06	1,04
		19945,89	<=У прогноз 2020<=	22892,29	
		20687,26	<=У прогноз 2021<=	23702,06	
		21439,45	<=У прогноз 2022<=	24538,81	

Рисунок 3.4 – Прогнозні значення на період 2020-2022 роки за умови, що всі факторні ознаки збільшуються щороку на 3% до попереднього періоду в середовищі Excel

Джерело: побудовано автором в середовищі Excel

Графік результативної ознаки У та її прогнозні значення на 3 роки представлені на рисунку 3.5. Таким чином, можна зробити висновки, що при збільшенні факторних ознак на 3% до попереднього періоду, простежується динамічне зростання результативної ознаки, тобто експорту товарів з України до країн ЄС у млн. дол. США. За попередніми прогнозами вартість експорту товарів з України до країн ЄС у 2020 році становитиме 21419,09 млн. дол. США; у 2021 році – 22194,66 млн. дол. США; у 2022 році – 22989,13 млн. дол. США.

Рисунок 3.5 – Динаміка експорту товарів з України
до країн ЄС за 2005-2022 роки

Джерело: побудовано автором в середовищі Excel

Для побудови графіку прогнозу були використані довірчі інтервали по верхній і нижній межі, що були розраховані на рисунках 3.1 і 3.4 для періоду 2005-2022 років. Довірчі інтервали представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Довірчі інтервали з надійністю 95% для періоду 2005-2022 років

Роки	Нижня межа	Y	Верхня межа
1	2	3	4
2005	8216,5	10293,3	11139,3
2006	10625,7	12166,3	13485,4
2007	12578,6	14021,3	15391,2
2008	17073,8	18265,7	20016,3
2009	8177,1	9514,3	11156,8
2010	11848,2	13085,3	14966,2
2011	16552,3	18021,5	19400,5
2012	16486,0	17123,7	19293,1
2013	14880,2	16758,6	17781,1
2014*	14810,7	17002,9	17923,8

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
2015*	12000,9	13015,2	15254,6
2016*	12726,3	13496,3	15732,2
2017*	15273,2	17533,4	18251,4
2018*	18572,5	20157,0	21476,4
2019*	19214,7	20752,3	22109,3
2020^	19945,89	21419,09	22892,29
2021^	20687,26	22194,66	23702,06
2022^	21439,45	22989,13	24538,81

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків в середовищі GRETL та Excel

Таким чином, був виконаний прогноз експорту товарів з України до країн ЄС за умови, що факторні ознаки моделі (X_1 – курс євро до гривні; X_2 – імпорт машин, обладнання та механізмів; електротехнічного обладнання в Україну, млн. дол. США; X_3 – облікова ставка НБУ, у коефіцієнті до попереднього року; X_4 – посівна площа буряку цукрового фабричного, у коефіцієнті до попереднього року) збільшуються щороку на 3% до попереднього періоду.

В результаті прогнозування були отримані наступні результати: вартість експорту товарів з України до країн ЄС у 2020 році становитиме 21419,09 млн. дол. США; у 2021 році – 22194,66 млн. дол. США; у 2022 році – 22989,13 млн. дол. США. Тобто простежується динамічне нарощування обсягів експорту товарів з України до країн ЄС, що сприятливо відобразатиметься на економіці України в цілому.

3.2 Проблеми розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-членами ЄС

Співробітництво з Європейським Союзом є одним із головних пріоритетів зовнішньоекономічної політики України, саме тому на даний час активно здійснюються заходи, які спрямовані на поглиблення співпраці між Україною та Європейським Союзом. Проблеми розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-членами ЄС зосереджені в повільних темпах виконання

Україною вимог ЄС для прийняття рішення про інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС у відповідних секторах, як це передбачено Угодою про асоціацію [39].

У 2019 році головним секторальним пріоритетом для відносин України і ЄС була інтеграція на ринку газу. Наприкінці 2019 року завершилась чинність контракту між Нафтогазом і Газпромом щодо транспортування газу з Росії до ЄС через Україну. З 2020 року набув чинності новий п'ятирічний договір про організацію транзиту між «Нафтогазом» та «Газпромом». За цим договором мінімальні обсяги транзиту газу через територію України у 2020 році складають 65 мільярдів кубометрів, у 2021-2024 роках – 40 мільярдів кубометрів. Тобто в сумі 225 мільярдів кубометрів, що становить близько 7,2 мільярдів доларів США за 5 років.

Однак на початку 2020 року російський газовий монополіст «Газпром» не дозволив низці європейських компаній отримувати газ на кордоні Україна-Росія для подальшої поставки до Європи. Низка європейських трейдерів вже звернулися до «Газпрому», щоб отримувати газу на кордоні Україна-Росія, проте отримали відмову. Непередбачуваність відносин з російською стороною створює перешкоди для України щодо інтеграції на ринку газу, оскільки з української сторони жодних обмежень немає [39, 40].

Інтеграція України до внутрішнього ринку газу ЄС передбачає повну лібералізацію українського ринку на практиці і забезпечення зміни схеми транспортування російського газу до ЄС через Україну. Починаючи з 2020 року, європейські компанії мають купувати газ у Газпрому на українсько-російському кордоні, усуваючи конфліктний потенціал українсько-російських контрактів. Для досягнення цієї мети потрібна злагоджена робота обох сторін, як на високому політичному, так і на дуже технічному рівнях [41].

У 2020 році можна очікувати наступного прогресу в секторальній інтеграції у рамках Угоди про асоціацію [42]:

- укладення угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА);

- визнання еквівалентності систем санітарного та фітосанітарного захисту у ключових секторах сільськогосподарських товарів;
- визнання авторизованих економічних операторів;
- приєднання України до єдиної транзитної системи ЄС (NCTS);
- укладення угоди про взаємне визнання електронних довірчих послуг між Україною та ЄС;
- рішення органів асоціації про доступ до ринку державних закупівель на рівні завершеного третього етапу Індикативного плану;
- підписання угоди про спільний авіаційний простір (після Brexit).

Угода про оцінку відповідності та прийняття промислової продукції (Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products, скорочено АСАА) є способом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною і ЄС. Передбачається, що в охоплених цією Угодою секторах українські експортери зможуть маркувати свою продукцію знаком «СЕ» та вільно продавати її на ринку ЄС без додаткової сертифікації. Відповідно до положень Угоди про асоціацію, для укладення угоди АСАА Україна має [41]:

- привести у повну відповідність до європейського своє законодавство, як горизонтальне (рамкове), так і вертикальне (галузеве);
- прийняти в якості національних європейські гармонізовані стандарти на відповідні види продукції;
- привести у відповідність до європейських вимог усю свою національну інфраструктуру якості (національний орган стандартизації, національний орган акредитації, метрологічні інституції, органи з оцінки відповідності) та інфраструктуру державного ринкового нагляду (органи та процедури ринкового нагляду);
- скасувати усі регуляторні режими (більшість з яких існують ще з радянських та пост-радянських часів), які суперечать, дублюють та/або є додатковими до європейських вимог до відповідних видів продукції (насамперед, санітарні норми і правила та нормативно-правові акти у сфері охорони праці).

Потенційно, Угода АСАА може охопити до п'ятої частини українського експорту до ЄС17, передусім продукцію машинобудування. Крім економії часу та коштів експортерів на проходження сертифікації, угода АСАА з ЄС призведе до зростання іміджу продукції «made in Ukraine», полегшить для України доступ на інші глобальні ринки та збільшить привабливість України для локалізації виробництва. Також, без додаткової сертифікації до України можна буде вільно завозити та продавати на українському ринку виготовлену будь-де продукцію, марковану європейським знаком відповідності «CE». Це полегшить життя імпортерам в Україні та зменшить контрабанду [41].

Участь України у спільній транзитній системі ЄС створить низку переваг, головними з яких будуть суттєве прискорення та здешевлення руху товарів для всіх учасників (експортерів, перевізників, імпортерів), а також відсутність необхідності декларування експортних товарів на кордоні ЄС (при експорті це буде здійснюватися в Україні). Імплементация Україною цих та інших положень Угоди про асоціацію у митній сфері передбачає, серед іншого, автоматизацію певних процедур, запровадження постмитного аудиту, покращення систем ризико-орієнтованого контролю, процедури спільного транзиту тощо. Реалізація всіх цих заходів у комплексі дозволить зробити процедури на митниці більш чесними та прозорими, зменшити корупційні ризики, обсяги контрабанди та «сірого імпорту» [41].

Домовленості в рамках створення Зони вільної торгівлі з ЄС створюють низку переваг та загроз. Так механізм реалізації потенціалу зони вільної торгівлі між Україною та ЄС сприятиме поглибленню торговельної інтеграції та виходу національних товаровиробників на один з найбільш високомаржинальних ринків; формуванню ланцюгів доданої вартості в рамках ПВЗВТ; залученню інвестицій на створення і модернізацію виробничих потужностей; забезпеченню споживачів якісним та доступним за ціною імпортом тощо.

Одночасно присутні і загрози, викликані відмінностями економічного рівня розвитку країн; розміром ринку; ступенем інтеграції країн в глобальну економіку, що посилюють асиметрію торговельної інтеграції. Ключовими

загрозами є посилення конкурентного тиску на вітчизняний бізнес; тривала торговельна війна з Російською Федерацією, що зумовила запровадження режиму найбільшого сприяння, торговельних бар'єрів і ембарго. Нинішня структура експорту та імпорту демонструє небезпечну для України технологічну диспропорційність: сировинний імпорт з України та високотехнологічний експорт ЄС; збереження негативного сальдо в зовнішній торгівлі за більшістю груп товарів; обмежений вихід вітчизняного бізнесу на ринок ЄС внаслідок високого рівня нетарифного захисту, насамперед на сільськогосподарську продукцію [43].

Результатом двосторонньої торговельної інтеграції внаслідок реалізації поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі стала модернізація торгової політики України. Визначальними домінантами можна вважати: зростання товарообороту між країнами та зростання частки європейських країн в структурі зовнішньої торгівлі України; зменшення ввізних мит; покращення умов доступу до ринку; гармонізація законодавства; встановлення тарифних квот; істотне зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі; домовленості країн стосовно удосконалення роботи митниць; гармонізації системи технічного регулювання; системи стандартизації, метрології, оцінки відповідності та ринкового нагляду [43].

Інтеграція України в ЄС є найбільш вигідною для країн-членів ЄС, які хочуть підвищити свій геополітичний вплив і використовувати ресурси України у своїх інтересах. Існує думка, що Україна виступає сировинним додатком для країн Європейського Союзу. Однак, як показує аналіз товарної структури українського експорту до ЄС, це не зовсім так. Адже велику частку займає готова продукція машинобудівної галузі з високими технічними показниками. Тому співпраця в рамках «Україна-ЄС» буде вигідною для обох сторін в різних аспектах [43].

3.3 Перспективи розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-учасницями ЄС

Інтенсифікація торгівлі є найбільш визначним результатом, що став можливим з підписанням поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі, яка є частиною Угоди про асоціацію. Навіть в умовах російської військової агресії та економічного тиску, за останні три роки експорт з України до ЄС зріс, водночас експорт до Росії зазнав різкого скорочення. Відхід від стандартів ГОСТ, успадкованих від Радянського Союзу, і прийняття сучасних технічних стандартів ЄС, адаптація законодавства до *acquis* Європейського Союзу та усунення нетарифних бар'єрів сприяли економічному зростанню країни і створили довгострокові перспективи для її модернізації та сталого розвитку. Попереду ще довгий шлях регуляторного зближення, але з кожним кроком Україна не лише отримує ширший доступ до єдиного 500-мільйонного ринку ЄС, а й інтегрується у глобальні виробничо-збутові ланцюги [44].

За оцінкою ЄС, Україна продовжує амбітну програму реформ, спрямованих на прискорення економічного зростання та на підвищення рівня життя для її громадян. Пріоритетні перетворення включають боротьбу проти корупції, судову реформу, конституційну та виборчу реформи, покращення бізнес-клімату та енергоефективності, а також реформування органів державного управління та децентралізацію. З 2014 року ЄС та європейські фінансові інституції мобілізували понад 15 мільярдів євро у грантах і кредитах для підтримки процесу реформ в Україні, при цьому надання такої допомоги є чітко обумовленим продовженням досягнутого прогресу.

У сфері економіки, завдяки двосторонній Угоді про асоціацію та ЗВТ, яка набула чинності у 2016 році, Євросоюз став найбільшим партнером України у сфері торгівлі, на якого припадає 42% всіх торговельних операцій країни. Обсяг взаємної торгівлі у 2019 році сягнув 45,6 мільярдів євро. Ще один показовий факт – з 2014 року Євросоюз інвестував 205 мільйонів євро у розвиток транспортної та муніципальної інфраструктури в Україні, а також у підвищення її енергоефективності [45].

Економічні фактори обумовлюють потребу кооперації з Скандинавськими країнами та Туреччиною, що дозволить випрацювати стримуючу вісь та зберігати політичні баланси між Росією та ЄС. В цьому аспекті перспективним залишається поглиблення співпраці в сфері безпеки та торговельно-економічній взаємодії.

Перспективним для України залишається максимальне використання транзитного потенціалу з метою налагодження альтернативного щодо Росії транспортного коридору для постачання енергоресурсів, що дозволить суттєво нівелювати існуючу залежність від російських нафтопродуктів та обмежити геополітичний вплив Росії [46].

Пріоритетним напрямком подальшого співробітництва України та Європейського Союзу є розвиток торгівлі та приватного сектора. Фінансове співробітництво між Україною та ЄС відкриває перспективи для української промисловості за рахунок розширення доступу до європейських ринків збуту, використання можливостей залучення іноземних інвестицій та трансферу технологій, а також участі у програмах розвитку ЄС.

Усі програми ЄС з фінансування досліджень та інновацій у вітчизняному промисловому секторі об'єднані у Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», термін дії якої 2014-2020 роки та бюджет близько 70 млрд. євро.

В перспективі функціонування повної та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС представники підприємств очікують отримати додаткові переваги, пов'язані з підвищенням якості продукції та послуг, отриманням можливості виходу на нові ринки, модернізацією роботи підприємств і вдосконаленням їхнього технологічного укладу, що сприятиме комплексному підвищенню конкурентоспроможності і окремих суб'єктів підприємницької діяльності, і економіки держави загалом [47].

Домовленості в рамках створення Зони вільної торгівлі з ЄС створюють низку переваг для українського аграрного сектору, серед яких, зокрема, лібералізація торгівлі продовольчими товарами, уніфікація санітарних та

фітосанітарних заходів, поглиблення співробітництва у ветеринарній сфері та сільському господарстві в цілому. Україна в десятці головних експортерів сільськогосподарської продукції в країни ЄС.

Європейські перспективи підвищують вітчизняний зерновий, олійний, фруктовий потенціал та створюють підґрунтя для розвитку м'ясного сектору, а в майбутньому – і молочного комплексу України. Україна зможе розширити експорт насіння та плодів олійних культур, тютюнових виробів, зернових культур та м'ясної продукції. Попри прогнозоване зростання експорту усіх вищезазначених товарів, найбільший внесок у цьому напрямі здійснять зернові, а також олії та жири рослинного походження [48].

Сьогоднішнє енергетичне співробітництво між Україною та Європейським Союзом здійснюється в рамках Угоди про партнерство та співробітництво. Стратегію співпраці України з ЄС у сфері енергетики закладено в положеннях Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі. Значення Меморандуму полягає в наявності спільних завдань енергетичної політики ЄС та України, які зорієнтовані на втілення стратегічних інтересів у сфері диверсифікації та безпеки постачання енергоресурсів, а також електроенергетики. Поступове зближення енергетичної галузі України з європейським енергоринком залишається спільною стратегією України та ЄС.

Перспективне розширення співробітництва з ЄС в енергетичній галузі спрямоване як на реформування та модернізацію сектору, так і на покращення інвестиційного клімату та залучення інвестицій з боку міжнародних фінансових організацій та приватного сектору. Стратегічне значення енергетичної галузі вимагає від України та ЄС розширити співпрацю за такими напрямками: диверсифікації та підвищення безпеки постачання енергоресурсів, розвиток і модернізація інфраструктури енергетичної галузі, реформування енергоринку, енергоефективність і використання відновлюваних джерел енергії [49].

У сфері фінансових послуг Угода про асоціацію передбачає перспективу надання Україні режиму внутрішнього ринку ЄС. Банки та страхові компанії ЄС вже мають суттєву присутність на ринку України і без особливих проблем

виходять на український ринок Відповідно до Угоди про асоціацію, українські банки та страхові компанії теж можуть виходити на ринок ЄС через дочірні компанії та філії, але не роблять цього через економічні причини. Більше того, з огляду на докорінну зміну регулювання цього ринку в ЄС, передбачена в Угоді про асоціацію перспектива внутрішнього ринку стала дуже непевною [50].

Імплементация положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері митної справи відіграє ключову роль у процесі економічної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. Результатом цієї імплементації має стати суттєве спрощення митних процедур, зменшення витрат підприємств при здійсненні міжнародних торговельних операцій та поступове зростання обсягів товарообігу України та ЄС. Впровадження в Україні та визнання з боку ЄС єдиного адміністративного документу (ЄАД) та приєднання України до спільної транзитної системи ЄС означає запровадження митних декларацій, що відповідатимуть деклараціям ЄС і зможуть використовуватися для будь-якої процедури імпорту чи експорту, а також для процедури спільного транзиту при торгівлі товарами між Україною та сторонами Конвенції про єдиний режим транзиту. Для приєднання України до єдиної транзитної системи ЄС та впровадження єдиного адміністративного документу необхідно прийняти законодавство щодо впровадження в країні окремих типів митних декларацій, аналогічних тим, що використовуються у ЄС для процедури спільного транзиту. Також потрібно розробити та запровадити відповідну інформаційно-телекомунікаційну систему, засновану на європейських технологіях [41].

Цифровий ринок охоплює положення Угоди про асоціацію щодо електронної торгівлі, телекомунікаційних послуг, ІТ послуг, аудіовізуальних медіа, авторських та суміжних прав, захисту персональних даних. Тут в останні роки Україна зробила низку кроків для нормативно-правового наближення, але прогрес недостатній і не встигає за темпами оновлення законодавства ЄС (за виключенням електронних довірчих послуг, де нове українське законодавство відповідає Регламенту 910/2014). У секторі телекомунікаційних послуг Угода про асоціацію передбачає перспективу взаємного надання режиму внутрішнього

ринку, що означає, що у цьому секторі не повинно бути жодних обмежень свободи надання послуг українською юридичною особою на території ЄС і навпаки. В Україні потужний сектор ІТ, який формує більше 4% ВВП і за обсягами експорту займає третє місце серед усіх галузей економіки. Проте, в Україні немає окремого органу державної влади у сфері цифрової економіки та суспільства. Виконання державної Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства не фінансується. У 2018 році уряд підготував проект Стратегії інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС до 2023 року, і зараз очікує на експертну місію ЄС для поглибленої оцінки стану та потреб оновлення законодавства у сфері цифрового ринку. Тому необхідно [41]:

- визначити урядову інституційну систему координації та управління в сфері цифрового розвитку, передбачити видатки у державному бюджеті на виконання Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства;
- розробити та прийняти закон про електронні комунікації з урахуванням нового Європейського Кодексу електронних комунікацій;
- внести зміни до Закону України «Про електронну комерцію» для гармонізації з законодавством ЄС.

Єдиний цифровий ринок для України фактично означає доступ до онлайн-ринків та е-послуг країн ЄС, спрощення правових та адміністративних бар'єрів, приєднання до єдиних правил для вільного транскордонного поширення онлайн-послуг та контенту, онлайн-платежів, спрощених процедур цифрових контрактів, ліцензування, оподаткування та оформлення авторських прав. Наслідком інтеграції до Єдиного цифрового ринку будуть зростання інвестицій, торгівлі та зайнятості. Відтак Стратегія створення Єдиного цифрового ринку передбачає [41]:

- усунення бар'єрів для транскордонної торгівлі товарами та послугами через інтернет (спрощення контрактних зобов'язань, е-комерція, реформа копірайту, уникнення невинновданого геоблокування, захист прав споживачів, уніфікація оподаткування, перегляд правил надання кабельного та супутникового зв'язку та доставки поштових замовлень);

– гармонізацію регулювання цифрових мереж та послуг у країнах-членах ЄС (перегляд законодавства в сфері розповсюдження контенту, телекомунікацій, аудіо-візуальних послуг, захисту персональних даних, розвитку державно-приватного партнерства в сфері кібербезпеки, забезпечення загальнодоступності інформаційно-комунікаційних технологій);

– максимальне використання потенціалу зростання цифрової економіки ЄС (інвестиції до інфраструктури та технологій, таких як хмарні обчислення та великі дані; дослідження та інновації, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності промисловості, покращення державних послуг; розвиток цифрових навичок громадян).

Восени 2018 року уряд підготував проект Стратегії інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС та план заходів з її реалізації протягом 2018-2023 років, з урахуванням нових актів ЄС, які визначають необхідність виконання наступних завдань: визначити урядову інституційну систему координації та управління в сфері цифрового розвитку; розробити та прийняти закон про електронні комунікації з урахуванням нового Європейського Кодексу електронних комунікацій [41].

Отже, підписання між Україною та Європейським Союзом Угоди про асоціацію створює платформу для нових перспектив здійснення економічного співробітництва між нашою державою та країнами ЄС, що сприятиме розвитку економіки України, а також триматиме вектор на євроінтеграцію. Створення ПВЗВТ сприяє збільшенню обсягу зовнішньоторгового обороту між Україною і ЄС, розширює можливості для українських товарів на європейському ринку, шляхом усунення нетарифних бар'єрів, сприяє економічному зростанню країни і створює довгострокові перспективи для її модернізації та сталого розвитку.

Висновки до розділу 3

Україна продовжує амбітну програму реформ, спрямованих на прискорення економічного зростання та на підвищення рівня життя для її

громадян. Пріоритетні перетворення включають боротьбу проти корупції, судову реформу, конституційну та виборчу реформи, покращення бізнес-клімату та енергоефективності, а також реформування органів державного управління та децентралізацію. Проблеми розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-членами ЄС зосереджені в повільних темпах виконання Україною вимог ЄС для прийняття рішення про інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС у відповідних секторах, як це передбачено Угодою про асоціацію.

Пріоритетним напрямком подальшого співробітництва України та Європейського Союзу є розвиток торгівлі та приватного сектора. Фінансове співробітництво між Україною та ЄС відкриває перспективи для української промисловості за рахунок розширення доступу до європейських ринків збуту, використання можливостей залучення іноземних інвестицій та трансферу технологій, а також участі у програмах розвитку ЄС.

В перспективі функціонування повної та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС представники підприємств очікують отримати додаткові переваги, пов'язані з підвищенням якості продукції та послуг, отриманням можливості виходу на нові ринки, модернізацією роботи підприємств і вдосконаленням їхнього технологічного укладу, що сприятиме комплексному підвищенню конкурентоспроможності і окремих суб'єктів підприємницької діяльності, і економіки держави загалом.

ВИСНОВКИ

Загострення політично-економічних відносин з Російською Федерацією та ускладнення ведення зовнішньоекономічної діяльності в межах зони вільної торгівлі країн-учасниць СНД призвело до поглиблення відносин з Європейським Союзом, які набувають для нашої країни дедалі більшого геополітичного значення. Відбувається постійне нарощування обсягів зовнішньоторговельного обороту України з ЄС. Нові можливості стабілізувати, диверсифікувати та розвинути економіку країни відкрила Угода про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС. Тимчасове застосування економічної частини Розділу IV Угоди про асоціацію (що охоплює Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі) розпочалося ще 23 квітня 2014 року в односторонньому порядку, тобто Україна мала право використовувати квоти на безмитний експорт продукції до ЄС, в свою чергу країни ЄС постачали продукцію в Україну на загальних умовах. Лише з січня 2016 року Угода почала діяти у двосторонньому порядку.

Наразі спостерігається тенденція до нарощування експорту в країни ЄС, однак сальдо зовнішньої торгівлі досі від'ємне. За даними Державної служби статистики України експорт товарів з України до ЄС за останні 15 років збільшився удвічі та в 2019 році сягнув свого рекордного максимуму за досліджений період в розмірі 20752,3 мільйонів доларів США. Таких результатів вдалося досягти шляхом плідної співпраці української та європейської сторони шляхом відкриття кордонів, безмитного доступу до одного з найпотужнішого ринку світу для більшості української продукції, рівних умов конкуренції та нарощування обсягів експорту до ЄС, можливості кооперації виробництва з європейськими підприємствами, підвищення попиту на вітчизняну продукцію, в тому числі на ринках третіх країн, у зв'язку із впровадження європейських стандартів.

Європейський Союз займає першу сходинку за обсягом українського експорту, тобто ЄС для України є ключовим стратегічним партнером зовнішньої торгівлі товарами і послугами. Аналіз товарної структури експортно-імпортних

операцій засвідчує, що в українському експорті товарів до ЄС переважає продукція агропромислового комплексу, металургійного комплексу, машинобудування, хімічної промисловості та мінеральні продукти. Товарна структура експорту України до ЄС переважно складається із сировини й напівфабрикатів, що свідчить про досі не подоланий спадок минулого, а не є наслідком Угоди про асоціацію або переорієнтації нашої економіки на ринки Євросоюзу. Утім, завдяки економічній інтеграції з ЄС дедалі виразнішою стає тенденція до нарощування експорту готових товарів на тлі зменшення продажу сировини та напівфабрикатів.

На країни ЄС припадає більше 70% від всього обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. Тому пріоритетним напрямком є співпраця з ЄС. Реалізація потенціалу співробітництва України з ЄС надасть можливість підвищити рівень спеціалізації і кооперації в науково-технічних і виробничих сферах різних областей економіки. Після 2014 року притік європейських інвестицій значно скоротився, що пов'язано зі складною економічною та політичною ситуацією в Україні.

Найбільший приріст прямих іноземних інвестицій в економіку України із країн ЄС за 2019 рік прослідковується з таких країн як Нідерланди, Угорщина, Болгарія та Мальта. Кіпр лідирує як за обсягом інвестицій з України, так і навпаки. Відтак в 2019 році з Кіпру в Україну було інвестовано 36,7% від загального обсягу інвестицій з країн ЄС. Натомість з України до Кіпру було інвестовано 97,5% від загального обсягу українських інвестицій в країни ЄС. Переважна частка українських інвестицій до Кіпру здійснена резидентами, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям. Також третина інвестицій від європейських країн надходить в Україну з Нідерландів. Велику частку прямих іноземних інвестицій було зосереджено на підприємствах промисловості – 31,7%, зокрема переробної. В установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 26,9% загального обсягу прямих інвестицій.

Частка російського газу в газовому імпорті ЄС у 2019 році становила близько 42,5%, лівова частка якого надходить транзитом через територію України. Крім того, закупаючи російський газ по реверсу з ЄС, Україна стимулює розвиток транзиту. Адже купуючи газ в європейських компаній, наша держава безпосередньо впливає на обсяг імпорту російського газу, який буде проходити транзитом через газотранспортну систему України.

Залежність країн Європейського Союзу від імпорту та газової політики Російської Федерації підштовхнуло ЄС до перегляду енергетичної політики та створення амбітного проекту Енергетичного союзу ЄС. Вдосконалення наявної енергетичної інфраструктури зумовлює як поглиблення співпраці між країнами всередині об'єднання, так і обмін досвідом та інтеграцію світових енергетичних ринків. Згідно з офіційними заявами, включення до Енергетичного союзу ринків країн, що не входять до ЄС, не передбачається. Тобто Україна може розраховувати винятково на опосередковану участь у проектах щодо модернізації ринку газу ЄС, які входять у зону її інтересів. Взагалі співробітництво ЄС та України у цій сфері досить неоднозначне, оскільки з огляду на такі заяви ЄС все одно розглядає український ринок газу як перспективне доповнення власного ринку. Умови повинні бути фінансово вигідні ЄС і не суперечити національним інтересам України. Залучення європейських компаній до використання підземних газових сховищ України надасть можливість нашій державі стати частиною газової інфраструктури Європи.

Україна продовжує амбітну програму реформ, спрямованих на прискорення економічного зростання та на підвищення рівня життя для її громадян. Пріоритетні перетворення включають боротьбу проти корупції, судову реформу, конституційну та виборчу реформи, покращення бізнес-клімату та енергоефективності, а також реформування органів державного управління та децентралізацію. Проблеми розвитку торговельно-економічних зв'язків України з країнами-членами ЄС зосереджені в повільних темпах виконання Україною

вимог ЄС для прийняття рішення про інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС у відповідних секторах, як це передбачено Угодою про асоціацію.

Підписання між Україною та Європейським Союзом Угоди про асоціацію створює платформу для нових перспектив здійснення економічного співробітництва між нашою державою та країнами ЄС, що сприятиме розвитку економіки України, а також триматиме вектор на євроінтеграцію. Пріоритетним напрямком подальшого співробітництва України та Європейського Союзу є розвиток торгівлі та приватного сектора. Фінансове співробітництво між Україною та ЄС відкриває перспективи для української промисловості за рахунок розширення доступу до європейських ринків збуту, використання можливостей залучення іноземних інвестицій та трансферу технологій, а також участі у програмах розвитку ЄС.

В перспективі функціонування повної та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС представники підприємств очікують отримати додаткові переваги, пов'язані з підвищенням якості продукції та послуг, отриманням можливості виходу на нові ринки, модернізацією роботи підприємств і вдосконаленням їхнього технологічного укладу, що сприятиме комплексному підвищенню конкурентоспроможності і окремих суб'єктів підприємницької діяльності, і економіки держави загалом.

Отже, Україна впевнено крокує в напрямку євроінтеграції і спільно з інституціями Європейського Союзу впроваджує нові реформи та перебудовує економічну систему. Істотні зрушення в країні говорять нам про правильний вектор та наближення до заповітного членства в ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2020).
2. Призупинення вільної торгівлі РФ із Україною не торкнеться газу. Українська Правда. 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/12/30/7094152> (дата звернення: 28.10.2020).
3. Скиба А. М. Вплив рішень Європейського Суду на право України як перший крок до євроінтеграції. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф.* Харків, 2016. С. 478-482.
4. Журавльова І. О. Україна і Копенгагенські критерії інтеграції до ЄС. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф.* Харків, 2016. С. 349-354.
5. Прокопенко Л. Л., Ракша О. В. Розвиток інституційної основи співробітництва України та ЄС. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 3. С. 56-62.
6. Кривоногова А. В. Історія Української євроінтеграції: відносини між Україною та ЄС. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф.* Харків, 2016. С. 386-391.
7. Україна без СНД: що змінить рішення Києва про «вихід» зі Співдружності. Європейська правда. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/16/7080481> (дата звернення: 30.10.2020).
8. Україна вийшла з трьох економічних угод, укладених у рамках СНД. Укрінформ. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2625185-ukraina-vijsla-z-troh-ekonomichnih-ugod-ukladenih-u-ramkah-snd.html> (дата звернення: 30.10.2020).

9. Кучерук О. О. Основні органи Європейського союзу та їх функції. Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ. Вінниця, 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua> (дата звернення: 30.10.2020).

10. Двосторонні органи асоціації Україна-ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 30.10.2020).

11. Давиденко Д. В. Європейський Союз: історія становлення й розвитку. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова*. Харків, 2016. Ч. 2. С. 110-116.

12. Овчаров І. А. Причини створення, правовий статус та значення європейського об'єднання вугілля і сталі. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф.* Харків, 2016. С. 445-450.

13. Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека. URL: <http://library.te.ua> (дата звернення: 04.11.2020).

14. Лозовий В. С. Історична політика в країнах Європейського Союзу як чинник консолідації суспільства та примирення народів: досвід для України. *Стратегічна панорама*. 2017. № 1. С. 30-35.

15. Що означає зона вільної торгівлі Україна-ЄС. EU4Business. URL: <http://www.eu4business.eu/uk/ukraine/freetrade/shcho-oznachaye-zona-vilnoyi-torgivli-ukrayina-yes> (дата звернення: 04.11.2020).

16. Молдован О. Вікно в ЄС: путівник для українських підприємців – де і як краще виходити на європейський ринок. Mind.ua. 2019. URL: <https://mind.ua/publications/20198031-vikno-v-es-putivnik-dlya-ukrayinskih-pidpriemciv-de-i-yak-krashche-vihoditi-na-evropejskij-rinok> (дата звернення: 04.11.2020).

17. Державна служба статистики України: Статистичні дані. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.11.2020).

18. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 06.11.2020).

19. Державна підтримка українського експорту. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua> (дата звернення: 06.11.2020).
20. Експорт товарів з України до європейського Союзу за останні 10 років подвоївся. BusinessUA. URL: <http://business.ua> (дата звернення: 06.11.2020).
21. Пробоїв О. А. Євроінтеграційний вектор зовнішньоторговельної політики України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 1 (13). С. 23-30.
22. Самоусєнкова О. В. Інвестиційна діяльність в Україні: тенденції та перспективи. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2019. №5.
23. Маслак О. І., Таловер В. А. Комплексна оцінка інвестиційної привабливості країни. *Економічний форум*. 2016. № 3. С. 51-59.
24. EUROSTAT. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 06.11.2020).
25. Белоусова С. В. Інвестиційна привабливість України: основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 29 (1). С. 5-9.
26. Андрусевич Н. Транспортна складова Угоди про асоціацію: стан виконання і перспективи. «Громадська синергія». 2019. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Web_Dopovid_Transportna_2020.pdf
27. NAFTOGAZ-EUROPE. URL: <https://naftogaz-europe.com> (дата звернення: 06.11.2020).
28. Лавникевич Д. Новая «газовая карта» Европы. Сколько Украина может потерять из-за TANAP. Dsnews. 2018. URL: <http://www.dsnews.ua/economics/prisosatsya-k-novoy-trube-smozhet-li-ukraina-podpityvatsya-13062018220000> (дата звернення: 06.11.2020).
29. Шкурат М., Короленко В. Диверсифікація джерел газопостачання як аспект енергетичної безпеки України. *Галицький економічний вісник*. 2020. Том 64. № 3. С. 217-224.

30. Запихляк І. Б. Сучасний стан та проблеми розвитку газотранспортної системи України в контексті євроінтеграційних процесів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. №3. С. 47-52.

31. Мирошніченко А. С. Створення енергетичного союзу ЄС: перспективи для ринку газу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. №29. С. 56-60.

32. «Файненс.юа» – незалежний фінансовий портал. URL: <https://charts.finance.ua/ru/currency/official/-/1/eur> (дата звернення: 08.11.2020).

33. Платформа «Ліга Закон». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SSU001.html (дата звернення: 08.11.2020).

34. Україна за місяць вичерпала квоти на безмитні поставки цукру в ЄС. *Економічна Правда*. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/02/6/645036/index.amp> (дата звернення: 08.11.2020).

35. Христіановський В. В., Нескородева Т. В., Щербина В. П. Лабораторний практикум по курсу «Економетрія». Донецьк, 2013. 211 с.

36. Цуканов А. В., Кокодей Т. А. Реализация эконометрических методов обработки финансово-экономической информации в GRETL 1.7.1. Севастополь: СевНТУ, 2008. 135 с.

37. Исмагилов И. И., Кадочникова Е. И. Специальные модели эконометрики в среде Gretl: учебное пособие для студентов, обучающихся по направлению 38.04.01 «Экономика». Казань: Казан. ун-т, 2018. 91 с.

38. Базилевский М. П., Гефан Г. Д. Эконометрика (продвинутый уровень): лабораторный практикум. Иркутск: ИрГУПС, 2016. 76 с.

39. Обух В. «Газовий» старт-2020: новий контракт, європейські правила і... вищі ціни. *Укрінформ*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2849463-gazovij-start2020-novij-kontrakt-evropejski-pravila-i-visini.html> (дата звернення: 11.11.2020).

40. «Газпром» блокує транзит газу через Україну для європейських компаній. «Оператор ГТС». УНІАН. 2020. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/10951019-gazprom-blokuye-tranzit-gazu-cherez-ukrajinu-dlya-yevropeyskih-kompaniy-operator-gts.html> (дата звернення: 11.11.2020).

41. Шульга Д. Інтеграція у рамках асоціації: динаміка виконання угоди між Україною і ЄС. «Громадська синергія». 2019. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Integratsiya-u-ramkah-asotsiatsiyi_dynamika-vykonannya-Ugody-mizh-Ukrayinoyu-i-YES.pdf (дата звернення: 11.11.2020).

42. Шульга Д. Євроінтеграція-2020: що має стати пріоритетом у виконанні Угоди з ЄС. Європейська правда. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/01/13/7104931> (дата звернення: 11.11.2020).

43. Сібекіна А. Ю. Перспективи розвитку економічної співпраці України з ЄС в умовах вільної торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 5-6. С. 97–104.

44. Блокманс С. 10-річчя Східного партнерства: три поразки ЄС та шанс на оновлення. Європейська правда. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/05/13/7096046> (дата звернення: 12.11.2020).

45. Реформи, інвестиції та освіта: ЄС відзначає прогрес у відносинах з Україною. Укрінформ. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2897510-reformi-investicii-ta-osvita-es-vidznachae-progres-u-vidnosinah-z-ukrainou.html> (дата звернення: 12.11.2020).

46. Стрижакова А. Ю. Розвиток транскордонного співробітництва України в умовах нових геополітичних змін та підписання угоди між Україною та Європейським Союзом. *Менеджер*. 2016. № 1. С. 138-149.

47. Скоробогатова Н. Є. Перспективи співробітництва України та ЄС у фінансовій сфері. *Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність*. 2017. №13 (25). С. 114-115.

48. Непрядкіна Н. В. Особливості й перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України і ЄС сільськогосподарською продукцією. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. №7. С. 60-65.

49. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua> (дата звернення: 12.11.2020).

50. Кравчук В., Шульга Д. Інтеграція України до внутрішнього ринку фінансових послуг ЄС. «Громадська синергія». 2019. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Integratsia-UA-do-vnutrishniogo-rynku-finansovyh-poslug_ua_2019.pdf (дата звернення: 12.11.2020).